

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije NOV in PO Slovenije na Štajersko¹

Skica za varnostno študijo

Vsebina

Uvodne opombe

- I. SPLOŠNE IN POSEBNE OKOLIŠČINE, V KATERIH JE POTEKAL POHOD 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO
  - A) Vojaško-politične razmere konec leta 1943 v Evropi in Jugoslaviji
  - B) Stanje in položaj narodnoosvobodilnega gibanja in NOV v Sloveniji in cilj pohoda 14. divizije na Štajersko
- II. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNE PRIPRAVE ZA POHOD 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO
  - A) Organizacija nemškega okupacijskega in policijsko-varnostnega sistema na Štajerskem
  - B) Politično-varnostne razmere na Štajerskem
- III. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNA ZAŠČITA POHODA 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO
  - A) Organiziranost obveščevalno-varnostne službe v 14. diviziji in neposredne priprave za pohod na Štajersko
  - B) Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije čez Hrvaško
  - C) Obveščevalno-varnostni ukrepi ob sprejemu 14. divizije na Štajerskem
  - D) Postopki in delovanje obveščevalno-varnostnih organov 14. divizije na prehodu čez Štajersko
  - E) Protiobveščevalna zaščita pohoda 14. divizije na Štajersko

Sklepne misli

Literatura in viri

Priloge:

- Priloga 1 – Obveščevalni organi 14. divizije
- Priloga 2 – Nemška agentura v brigadah 14. divizije
- Priloga 3 – Nemška agentura na terenu in v smereh pohoda 14. divizije
- Priloga 4 – Rezultati anketiranja obveščevalcev 14. divizije
- Priloga 5 – Shema pohoda 14. divizije in nemški policijski, obveščevalni in protiobveščevalni sistem
- Priloga 6 – Pismo Milana Gučka

---

¹ *Borec – revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, Ljubljana, 1998, št. 561-562-563, str. 245–300 (slovenski prevod seminarske naloge na Vojni šoli v Beogradu 1980, ocenjena z desetko).

Uvodne opombe

Na velikem ljudskem zborovanju 27. aprila 1969 v Velenju je maršal Tito o pohodu 14. divizije rekel: »Ob tej priložnosti bi rad izrazil svojo zelo hvaležnost preživelim borcem in jim čestital za njihov herojski boj, zaradi katerega je 14. divizija postala ena od najslavnejših enot naše NOB. Borci 14. divizije so prehodili herojsko pot, dolgo 500 kilometrov, pot, ki je prepojena s krvjo najboljših slovenskih sinov in hčera, ki so veliko prispevali ne le k osvoboditvi Slovenije, ampak naše celotne domovine.«

In naprej: »K uspehu niso pripomogli le tisti, ki so nosili puške in mitraljeze, ampak vsi tisti, ki so nas hranili in nam dajali poslednje skorje kruha, da smo se lahko borili. Torej je bil zaslužen ves narod, da je bila naša borba zmagovita«².

Ta izjemno visoka ocena vrhovnega poveljnika o 14. diviziji nas obvezuje, da s posebno pozornostjo in odgovornostjo vsestransko preučimo zgodovinski pohod na Štajersko v začetku leta 1944. Pri tem ne smemo pozabiti, da je 14. divizija z junaštvom brez primere in z velikanskimi žrtvami uspešno opravila zastavljeno nalogo – nadaljnje razširjanje NOB na Štajerskem! Obenem je potrdila pravo vrednost slovenskega vojaka – partizana in partizanskih poveljnikov.

Ko danes v bogati zakladnici NOB in tako tudi pohoda 14. divizije iščemo operativne in taktične izkušnje, se moramo zaradi zgodovinske resnice nujno otresti subjektivizma – ta je delno značilen za »lokalne« zgodovinarje in v veliki meri razumljiv za udeležence NOB in pri preučevanju teh dogodkov iz primerne časovne oddaljenosti moramo biti tudi bolj kritični.

Ogrodje tega spisa je seminarska naloga v Šoli ljudske obrambe (1980), na katedri vojaške zgodovine (odlično ocenjena), v kateri sem skušal »dokazati« do tedaj skoraj prepovedano temo, da je v 14. diviziji obstajala nemška agentura! Po petnajstih letih sem zaprašeno nalogo sicer dopolnil, toda še vedno manjkajo podatki iz zaupnih partizanskih in arhivov nemških obveščevalnih in protiobveščevalnih služb (gestapo-politična policija, Abwehr – vojaška obveščevalna služba in SD – varnostna služba v tujini), ki so zvečine v ameriških in ruskih rokah. Zato gre le za skico varnostne študije.

Vedno sem se držal znanega reka, naj čevlje sodi le kopitar! Ko sem namreč prebiral vojaško-zgodovinsko študijo partizanskega poveljnika Lada Ambrožiča - Novljana, zlasti pa nekatere varnostne ocene in zaključke v knjigi *Pohod štirinajste*, sem se zaradi štajerskega lokal-patriotizma in predvsem kot dolgoletni pripadnik vojaške varnostne službe čutil, brez lažne skromnosti, strokovno dovolj podkovanega, da se lotim kritične obravnave tega »prepovedanega« problema.

Osnovni cilj tega spisa je torej odgovor na vprašanje, ali je bil pohod 14. divizije na Štajersko obveščevalno-varnostno dovolj temeljito pripravljen, in s tem povezano, ali so bili Nemci presenečeni nad njenim prihodom. Tak cilj je upravičen tudi zato, ker je bil dejanski cilj pohoda 14. divizije, da z obhodnim oziroma demonstrativnim pohodom čez Hrvaško

---

² Jože Petek in Stane Škrabar, *S štirinajsto*, DZS, 1979, str. 7.

nenadoma vpade v vzhodni del Štajerske in tako Nemce preseneti, ker so ti tako vpade pričakovali čez reko Savo!

Če želimo objektivno odgovoriti na to središčno vprašanje, je nujen kratek pregled nekaterih splošnih in posebnih okoliščin, v katerih je potekal pohod 14. divizije. Mislim predvsem na splošen vojaško-politični položaj v Sloveniji ob koncu leta 1943 ter na nekatere značilnosti okupacijskega in policijsko-varnostnega sistema, ki so ga Nemci uvedli samo na Štajerskem kot delu svojega tretjega Reicha!

Takšno celostno obravnavanje varnostnega položaja ozemlja (Hrvaške in Štajerske) in obveščevalno-varnostne zaščite pohoda 14. divizije ter njunega medsebojnega prepletanja in vplivanja je nujno ne le zaradi polemike z nekaterimi Ambrožičevimi ocenami in včasih nasprotujočimi si in subjektivnimi stališči udeležencev pohoda, ampak predvsem zaradi zgodovinske resnice in potrebe, da bi z objektivno analizo izluščili tudi zgodovinske izkušnje.

Posredno je cilj tega spisa tudi poskus, da bi dokumentirano dokazal svojo tezo, da velikanske izgube 14. divizije (več kot 50 odstotkov!) niso bile le posledice zime in operativno-taktičnih napak, temveč je bila **prvi in glavni krivec zanje nezadostna obveščevalno-varnostna zaščita!** Nezadostnih obveščevalno-varnostnih priprav, nepravočasnega izvidovanja in neprofesionalnega protiobveščevalnega delovanja ni mogoče »popraviti« z junaštvom borcev in poveljnikov!

Prvotnemu spisku literature in virov sem dodal še najnovejše izdaje brigadnih kronik. Anketa med obveščevalci 14. divizije, ki sem jo opravil 1979, ni dala posebnih rezultatov. Po arhivi Mnz RS in Inz nisem posebej »brskal« iz preprostega razloga, ker sem zadržan do zapisnikov na smrt obsojenih agentov in ujetih gestapovskih šefov! Treba bo pač počakati, da se odprejo arhivi SD, gestapa in Abwehra.

Nekatere podatke sem seveda preveril tudi v najnovejših virih, ki so dostopni po letu 1998. Seveda pa sem dodal še dve-tri naknadne in zanimive ocene iz knjige Lada Ambrožiča ml. *Novljanovo stoletje*, ki je izšla 2006, predvsem zaradi aktualnosti. Seveda pa sem dopolnil tudi avtorski izvleček ob koncu tega spisa.

I. SPLOŠNE IN POSEBNE OKOLIŠČINE, V KATERIH JE POTEKAL POHOD 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

Vojaško-politične razmere konec leta 1943 v Evropi in Jugoslaviji

Preden analiziramo pohod 14. divizije na Štajersko, ki je trajal od 9. 1. do 25. 2. 1944, moram podati kratek presek vojaško-političnih razmer na vojskovališču v Evropi, predvsem pa v Jugoslaviji. To pa zato, ker je bil pohod 14. divizije drzen in tvegan ter hkrati tudi najgloblji prodor kake operativne vojaške enote protifašistične koalicije na ozemlje Nemčije (Spodnja Štajerska – Untersteiermark je bila del nemškega Reicha)³.

Konec leta 1943 je bil položaj na evropskem vojskovališču takle:

- Nemčija se je po kapitulaciji Italije in zaradi nezanesljivosti drugih satelitov začela pripravljati na strateško obrambo;
- zahodni zavezniki so se temeljito pripravljali na odprtje »zahodne fronte«, hkrati pa so še naprej intenzivno bombardirali nemška mesta in vojaško-industrijske objekte;
- Rdeča armada se je po začetnih uspehih pripravljala na strateško ofenzivo na zahod.

V takem položaju je jugoslovansko bojevališče (z enotami NOV in PO Slovenije), še posebej po nastanku velikega osvobojenega ozemlja in zaradi resnega ogrožanja nemškega obrambnega sistema na Balkanu, dobila izredno vlogo v splošnih načrtih in strategiji protifašistične (protiosovinske) koalicije. Prav tako je nemško vrhovno poveljstvo dajalo Jugoslaviji poseben pomen, saj so enote NOV in POJ ocenjevali, da »... že predstavljajo eno izkrcano zavezniško armado«⁴. Nemško vrhovno poveljstvo je namreč ocenilo, da obstaja možnost zavezniškega izkrcanja na Balkanu (Istra) in prodor Rdeče armade čez Romunijo v Podonavje. Predvsem zato so se bali možnega vdora glavnine NOVJ v Srbijo, da bi presekale prometne povezave iz srednje Evrope proti Grčiji in Bolgariji, pa tudi rokadne smeri, ki so iz doline Save vodile k jadranski obali.

Zaradi takih ocen in predvidevanj, da bi do izkrcanja na Balkanu lahko prišlo šele spomladi 1944, se je nemško vrhovno poveljstvo odločilo v zimi 1943/44 razbiti glavne sile NOVJ v osrednjem delu Jugoslavije (med jadransko obalo. Kolpo, Savo, Drino in Limom). Poveljstvo armadne skupine »F« na Balkanu – »Jugovzhod« je te operacije zaupalo štabu 2. oklepne armade, ki so ji bile dodeljene še tri divizije, in sicer: 1. gorska divizija (iz Grčije), 371. pehotna divizija (iz Italije, potem ko je bilo zaustavljeno napredovanje anglo-ameriških sil na »zimski liniji«) in 392. »Vražja« - legionarska divizija (iz Avstrije), kateri je poveljeval Johan Mickl (Ivan Mikl), nemški general slovenskega rodu iz okolice Radgone; z njo se je,

³ Korošak Anton ml., iz Vidma 13, Sv. Jurij ob Ščavnici, pogovor oktobra 2001, zabeležka pri avtorju: Po novem letu 1944 je Gustek Kürbus, viničar iz Sovjaka, pripovedoval svojemu gospodarju Antonu Korošaku (stricu), da je prejšnji večer pri Štelcerjevih srečal kolono 200 partizanov, ki so šli proti jamniškim gozdovom. Najbolj se mu je zdelo čudno, da so konji in mule imele noge ovite z žaklovino, cunjami. Po osvoboditvi je stric Tonček to pripovedoval Jožetu Kocbeku - Pepiju, bratu Edvarda Kocbeka, ki je povedal, da je takrat vodil partizansko četo, ki je nameravala napasti kozaško posadko v Vidmu. Zaradi okrepitev, tega potem niso storili. To naj bi bil **najgloblji partizanski vdor v nemški Reich!** To zgodbo je potrdil tudi stric Franček, ki je okrog novega leta 1944 doma pri studencu zalotil nekega Čučka – »Benjamina«, ki je s senika opazoval kozaško posadko. Po osvoboditvi je nekajkrat obiskal strica Frančka.

⁴ *Arhiv VZI JLA*, K/70-a, št. reg. 1/2-a.

zanimivo, 14. divizija spopadla že na začetku svojega pohoda čez Hrvaško. Hkrati je Hitler 29. 10. 1943 izdal ukaz o »enotnem boju proti komunizmu na jugovzhodu«⁵, ki je pomenil združitev vseh sil za boj proti NOVJ. V nadaljevanju prikazujem, kako je bil ta ukaz izpeljan v praksi in kako je vplival na pohod 14. divizije.

Vrhovni štab (VŠ) NOV in POJ je v tistem času resnično nameraval prenesti težišče bojnega delovanja iz Črne Gore, Sandžaka in Bosne na območje Srbije predvsem zato, da bi presekal glavne sovražnikove poti v moravsko-vargarski dolini, razbil četnike v Srbiji in vzpostavil povezavo z bolgarskimi in grškimi partizani. Ko pa je VŠ v začetku novembra 1943 zaznal razvrščanje nemških sil za prihodnjo ofenzivo, je izdal še ukaz o dekoncentriranem delovanju glavne skupine NOV in POJ in razvlačenje nemških sil, da bi tako pariral nameram nemškega poveljstva »Jugovzhod« na Balkanu.

Nemške ofenzivne operacije so se začele decembra 1943 v Sandžaku, vzhodni Bosni, Kordunu, Baniji in srednji Dalmaciji in se januarja 1944 (ko je 14. divizija začela pohod čez Hrvaško) nadaljevale v zahodni Bosni, Liki, Gorskem Kotarju in Hrvaškem primorju⁶.

Čeprav so nemške in kvizlinške sile v tej zimski (»šesti«) ofenzivi dosegle nekaj uspehov, predvsem pri zavarovanju prometnih smeri in jadranske obale, niso dosegle načrtovanega cilja – uničenje glavnih sil NOV Jugoslavije!

Stanje in položaj narodnoosvobodilnega gibanja in NOV v Sloveniji in cilj pohoda 14. divizije na Štajersko

Po nemški operaciji »Volkenbruch« v Slovenskem primorju, na Notranjskem in Dolenjskem, ki je bila del že omenjene »zimске« ofenzive, je Glavni štab NOV in PO Slovenije (GŠS) decembra 1943 odločil, da bo svoje enote uredil in organizacijsko učvrstil, nato pa z aktivnim delovanjem ponovno vzpostavil nadzor nad ozemljem, ki so ga partizanske enote zapustile med »zimsko« ofenzivo. Ta osvobojena ozemlja naj bi tudi razširili s pogostimi napadi na bližnje postojanke in z rušenjem prometnic otežil premike nemških sil čez Slovenijo.

GŠS je v tistem času razpolagal s temile silami: na Dolenjskem in Notranjskem – 7. korpus (14., 15 in 18. divizija, Dolenjski, Belokranjski in Istrski odred), v Slovenskem primorju – 9. korpus (30. in 31. divizija, Gorenjski, Briško-beneški in Zahodno-koroški odred), na Štajerskem pa je bila 4. operativna cona, ki so jo sestavljale enote: 6. brigade Slavka Šlandra, Pohorski, Savinjski, Vzhodno-koroški odred in manjši Kozjanski bataljon.

Nemška »zimska« ofenziva, kot sem že omenil, ni obšla enot NOV v Sloveniji, vendar pri tem Nemci niso dosegli posebnih uspehov. Sredi decembra 1943 jim je na Menini uspelo obkoliti Šlandrovo brigado in Koroški odred, ki sta se šele konec decembra prebila iz njihovega obroča in čez Koroško odšla na območje Savinjskih Alp⁷.

⁵ Isto, Film-12, posnetki št. 305420 in 30199-5.

⁶ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941–1945*, 2. knjiga, Beograd, 1958. str. 10.

⁷ *Zbornik VI*, VI-10-7 in 66, Zbornik VI 11-46 in 6.

Hkrati je GŠS decembra 1943 pripravljala odhod 14. divizije na Štajersko. Glede na razširitev nemške ofenzive in splošno stanje sil NOV v Sloveniji v tem času moram prikazati, kako in kdaj je nastala ideja o pohodu 14. divizije na Štajersko, posebej pa še, v kakšnih okoliščinah in s kakšnim ciljem je bila poslana na novo operativno območje – na Štajersko. To je potrebno ne le zato, ker obstajajo nasprotujoča si mnenja o tem (»dvigovanje upora«, dajanje »pomoči«, uvoz »revolucije« na Štajersko – o vsem tem podrobneje v nadaljevanju), ampak predvsem z varnostno-obveščevalnega in protiobveščevalnega stališča oziroma zaščite (kdaj so se začele priprave, kdo vse je bil seznanjen z idejo in pripravami, kdaj in kako je bilo izpeljano medsebojno obveščanje, itd).

Po natančnem pregledu dokumentov sem ugotovil, da je Edvard Kardelj, tedanji član VŠ NOV in POJ, prvi predlagal, da bi na Štajersko poslali večjo in močnejšo partizansko enoto. V navodilu za delo CK KPS z dne 12. 8. 1943 je med drugim zapisal: »Ko oblikujete in koncentrirate divizije, morajo le-te postati aktivne ... Morate tudi upoštevati, da jih boste morali poslati v druga območja, kjer bo to potrebno (Primorje, Štajerska – eventualno vzhodni del, ki je bil do zdaj še najmanj mobiliziran)⁸. Vendar pa je to idejo udeležil maršal Tito, kar je razvidno iz pisma, poslanega GŠS 18. 11. 1943. V njem vrhovni poveljnik opozarja GŠS, da se proti njegovim enotam pripravlja ofenziva večjega obsega, in predlaga, naj GŠS sestavi tri skupine divizij, od katerih bi ena »ofenzivno delovala v smeri Štajerske, da bi se nato spojila s partizanskimi enotami v Zagorju«⁹.

GGŠ je očitno takoj začel preučevati to idejo, kar je razvidno iz dejstva, da je stotnik Edo Mihevc (kot predstavnik GŠS poslan na Hrvaško) že 21. 12. 1943 poročal o smereh in možnostih pohoda 14. divizije čez Hrvaško. O tem je GGŠ seveda obveščal VŠ, in to z radijskimi depešami! (Nemci so seveda vse to »brali«!). VŠ dne 23. 12. 1943 v ukazu za bojno delovanje po prometnicah navaja, da se strinja »s pošiljanjem ene divizije na Štajersko«, vendar pri tem znatno razširi prejšnjo idejo, ko zapiše: »Divizija mora tam delovati in biti ogrodje za vaš tretji korpus z namenom razširitve na sever in vzhod«¹⁰. V enakem smislu tudi Edvard Kardelj v pismu poslanem CK KPS 25. 12. 1943 predlaga prenos politične aktivnosti v pokrajine (Štajerska, Koroška in Prekmurje), kjer je ta bila slaba, in dodaja, da je v zvezi s tem potrebno pripraviti tudi vojaške načrte¹¹. Zanimivo pri tem je, da sta Tito in Kardelj – čeprav tisti čas nista bila skupaj – skoraj hkrati predlagala istovetne zamisli GŠS oziroma CK KPS!

General Ambrožič je naknadno navedel še tretjo inačico, češ »... da so nekatere odločitve Titu pošiljali iz Slovenije samo v potrditev, recimo tisto glede pohoda 14. divizije na Štajersko«¹².

No, medtem je GŠS že določil enoto, ki naj bi odšla na Štajersko. Dne 29. 12. 1943 je 14. diviziji ukazal, naj odide v Belo Krajino, že 3. 1. 1944 pa se je poveljnik GŠS v vasi Uršna sela sestal z ožjim poveljstvom divizije in ukazal, naj takoj začnejo priprave, ker bo divizija šla »na daljši pohod v predel Jugoslavije«¹³. Štajerska še ni bila omenjena! Dan poprej – 2. 1. 1944 – pa je GŠS poslal štabu 4. operativne cone (4. Opc) pismo, v katerem mu med drugim

⁸ Edvard Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, VIZ, Beograd, 1979, str. 265.

⁹ Josip Broz - Tito, *Vojno delo I*, VIZ, Beograd, 1978, str. 413/414.

¹⁰ Isto, str. 442.

¹¹ Arhiv RS (CK KPS).

¹² Lado Ambrožič ml., *Novljanovo stoletje 1908–2004*, Ljubljana, 2006, str. 363.

¹³ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 52.

sporoča: »Na vaš sektor smo zaradi okrepitve akcij poslali eno našo divizijo. Divizija bo pod našo neposredno komando, vendar morate z njo – takoj ko pride na vaš teren – čim prej vzpostaviti neposredno zvezo zaradi koordinacije aktivnosti«¹⁴. Iz postopkov GŠS je jasno razvidno, da zaradi tajnosti in slabih izkušenj (predvsem zaradi »pohorske afere«) niti poveljstvu 14. divizije nista bila sporočena smer in cilj pohoda, medtem ko je bilo 4. Opc »lažno« navedeno, da je divizija »že odšla«, brez omembe, katera enota, niti ni bil naveden čas, smer in kraj pohoda! V omenjenem ukazu pa je bilo poudarjeno, da je najpomembnejša naloga na Štajerskem mobilizacija, ki je zdaj glavni vir za nove borce NOV, in da ravno na ta teren pošiljamo novo divizijo«.

Dne 5. 1. 1944 je VŠ tudi formalno potrdil, da se ena divizija pošlje na Štajersko in GŠS določil te naloge: »Vaš sektor je zelo pomemben in občutljiv za Nemce ... Kot ste že navedli, da je Štajerska za vas zelo pomembna v vojaškem in političnem smislu. Tu se nahajajo zelo velike ljudske rezerve ... Sovražnik si na Štajerskem prizadeva, da ljudi mobilizira zase. Zato pošljite na ta sektor eno lahko gibljivo divizijo ... Ta divizija mora biti jedro vašega bodočega korpusa v tem sektorju. Sile na Štajerskem morajo z manjšimi četami prodirati na sever ... vzpostavljajoč zveze z Avstriji. Čez Sotlo pa morate nujno vzpostaviti zvezo s Hrvaškim Zagorjem«¹⁵.

Dne 6. 1. 1944 je bila 14. divizija, po dvodnevni pripravi (!), že nared za izvršitev naloge, in premaknila se je v vas Vivodine. Tu je bil 8. 1. 1944 zadnji sestanek s štabom divizije in štabi vseh treh brigad. Na njem sta poleg poveljnika GŠS Franca Rozmana - Staneta sodelovala še Boris Kraigher, politkomisar GŠS in Ivan Maček - Matija kot predstavnik CK KPS. Šele takrat so prisotnim članov poveljstev povedali, da gre divizija na Štajersko, z opombo, da zaradi tajnosti tega ne smejo še povedati ostalim! Ker je po tem sestanku sledil ples, na katerem so štabljije povabili še nekaj tovarišic iz nižjih enot (med njimi verjetno tudi namestnico politkomisarja 4. bataljona Šercerjeve brigade – velja si jo zapomniti kot »Jelko«!), je zelo verjetno, da smer pohoda ni bila več tajna! Poleg tega so predstavniki GŠS in CK KPS predstavili članom poveljstev splošno stanje na Štajerskem in Hrvaškem in dali zadnje napotke za pohod čez Hrvaško in naloge po prihodu na Štajersko. Poveljstvo divizije je bilo obveščeno, da bo v hrvaškem Zagorju divizijo pričakal stotnik Alojz Pacek - Platin in da je štab 4. Opc že obveščen o njihovem prihodu. Naslednji dan, 9. 1. 1944, je 14. divizija odšla na svoj legendarni pohod čez Hrvaško na Štajersko!

Vendar se je dopisovanje med GŠS in štabom 4. Opc nadaljevalo! Tako je štab 4. Opc glede na precej skopo (zaradi tajnosti) obvestilo GŠS z dne 2. 1. 1944, da je ena divizija že poslana na Štajersko, že 7. 1. 1944 od GŠS zahteval »... da nas vsaj približno obvestite o prihodu enot in njihovem številu, da bi naš štab ... lahko izvedel pravilno organizacijo in razporeditev operativnih sektorjev in operativnih nalog enot, ki se sedaj nahajajo na Štajerskem«¹⁶.

Čeprav je bila 14. divizija že na pohodu čez Hrvaško, je Boris Kidrič, sekretar CK KPS, v pismu Kardelju, z dne 12. 1. 1944, podrobno pojasnil politične in druge razloge, zaradi katerih je bila ta divizija ravno tedaj poslana na Štajersko. Za glavni razlog navaja vprašanje mobilizacije novih borcev, pa pravi: »Mi smo se odločili, da zato pošljemo na Štajersko večjo kadrovsko pomoč (20 kadrov okrožnega in rajonskega formata) in eno celo divizijo ... Vsekakor je to nekoliko pogumna poteza, vendar je potrebna, in ravno danes smo iz Štajerske

¹⁴ Zbornik VI-10-7

¹⁵ Arhiv Izdg, fasc. 12/II/1

¹⁶ Zbornik VI-10-30

dobili poročila, ki dokazujejo, da so možnosti za delo in tudi možnosti za vojaške operacije skoraj odlične, čeprav bi bilo nevarno, da bi jih nepremišljeno precenjevali«¹⁷. Kasnejši dogodki so Kidričevo skepso potrdili, saj omenjene možnosti ne le da niso bile odlične, ampak so bile zelo skromne. Iz tega je jasno razvidno, kako lahko napačni podatki in ocene vplivajo na operativno odločanje! Take podatke pa sta GŠS in CK KPS pošiljala štab 4. Opc in PK KPS za Štajersko, obkrožena z gestapovsko agenturo (o čemer podrobneje v nadaljevanju).

Naj nadaljujem s prej omenjenim dopisovanjem, po moje nepotrebnim! Ker je med tem časom GŠS v štab 4. Opc poslal stotnika Platina, skupaj s pismom, štab 4. Opc 13. 1. 1944 poroča GŠS tudi tole: »Zaradi vzpostavljanje zveze z divizijo na Kozjem je odpotoval poročnik tovariš Platin. On bo uredil tudi vse ostalo, da bi bilo sodelovanje in koordinacija enot naše cone in divizije čim tesnejše«¹⁸. Iz tega izhaja, da je bil stotnik (poročnik) Platin (od GŠS določen za sprejem 14. divizije) poslan tudi kot predstavnik štaba 4. Opc (kamor ga je GŠS poslal na nadaljnji razpored), da bi samostojno koordiniral sodelovanje med cono in divizijo, čeprav bi bilo normalno, da bi divizijo dočakal vsaj namestnik poveljnika 4. Opc! Kako je stotnik Platin opravil to prezahtevno nalogo, še posebej pa zavarovanje prehoda 14. divizijo čez reko Sotlo, bomo videli kasneje.

Ko je GŠS dojel, da štab 4. Opc ni razumel pravega cilja prihoda 14. divizije na Štajersko. Mu je 20. 1. 1944 sporočil: »14. divizijo smo na ta teren poslali zaradi političnih razlogov ... Danes je naša glavna naloga na Štajerskem ta, da takoj začnemo z najširšo mobilizacijo in da v temeljih uničimo mihailovičeve bande. Tako bomo presekali oportunistične tendence. V zvezi s tem je Štajerska danes glavno področje boja za množice, borbe narodno-osvobodilnih sil proti reakcionarnim silam. Zato je naloga vašega štaba že skoraj osrednja naloga NOV Slovenije«¹⁹.

Če iz povedanega poskušamo definirati cilj pohoda 14. divizije na Štajersko, lahko pritrdimo, da je šlo predvsem za politično nalogo in prenos težišča NOB, v tem pa so bile zajete še druge naloge (mobilizacijske, borbene in druge)! Iz razpoložljivih dokumentov je tako razvidno, da v tem smislu niso bile določene varnostno-obveščevalne naloge (Vos je bila pred reorganizacijo!), očitno pa je, da tudi kadrovska pomoč, o kateri je poročal Kidrič, ni bila zadostna! Potrebno bi bilo predvsem okrepiti štab 4. Opc, to pa je bilo storjeno šele pozneje, ko je GŠS ugotovil, da te zastavljene naloge ni izpolnil v celoti!

Strinjam se, da je bila Štajerska v tem času operativno področje z izrednim političnim in strateškim pomenom za NOB in NOV v celoti, hkrati pa tudi za Nemce! Najbolj točno je to ocenil Mitja Ribičič, ko je dejal, da II. grupa odredov in »14. divizija nista bili poslani na Štajersko v pomoč«, ampak je pomen njunih pohodov povezan s celovitim razvojem NOB v Sloveniji in Jugoslaviji, torej z načrti maršala Tita kot vrhovnega poveljnika, ki je posamezne enote in operativne skupine usmerjal na tista območja kjer so se »... predvidevale glavne bitke«²⁰.

Nekateri zgodovinarji menijo, da so bili Nemci presenečeni nad prihodom 14. divizije na Štajersko. Vendar bi se s tem težko strinjal! Zato sem v uvodu nakazal, da bom poskusil

¹⁷ *Arhiv RS* (CK KPS), I/44

¹⁸ *Zbornik VI*, VI-10-66

¹⁹ Isto, VI-10-116

²⁰ *Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975, str. 526

odgovoriti na osrednje vprašanje. Menim namreč, da so se tudi Nemci zavedali pomena Štajerske (prometnice in križišče Zidani Most) in da so predvidevali možnost ponovitve vdora večje enote na Štajersko, podobno, kot je bil pohod II. grupe odredov leta 1942! Prav zato so na Štajerskem organizirali funkcionalno poseben okupacijski in varnostni sistem (o čemer več v II. poglavju). Torej trdim, da so bili Nemci pravočasno obveščeni (agenturno, preko radijske prisluškovalne službe) o prihodu 14. divizije na Štajersko, a obenem bo tudi res, da so bili pripravljeni, kot pravi Mitja Ribičič, poznejši načelnik slovenske Ozne, divizijo dočakati s »... posebej pripravljeno protiofenzivo« oziroma »...z natančnim, z nemško temeljitostjo zasnovanim vojaškim uničujočim načrtom«²¹. Potrebno je pač povedati, da so v arhivih Ozne tudi zaslišanja in izjave izročnih (zajetih) šefov gestapa s Štajerske, medtem ko imajo Američani, Francozi in Rusi gestapovske arhive z Bleda in Salzburga (o vsem tem podrobneje v nadaljevanju).

---

²¹ Isto, str. 527

II. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNE PRIPRAVE ZA POHOD 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

Organizacija nemškega okupacijskega in policijsko-varnostnega sistema na Štajerskem

Zaradi celovitega razumevanja težav in problemov, na katere je 14. divizija naletela ob prihodu na Štajersko, je potrebno poleg številčne premoči in razporeda vojaških enot (kasneje bom podal natančen pregled) podrobneje preučiti tamkajšnjo organizacijo policijsko-varnostnega sistema. Ta je bil – kot sem že poudaril – v primerjavi z drugimi okupiranimi področji, povsem specifičen! Podrobnejša preučitev je potrebna tudi zaradi tega, ker je ravno ta problem pri pripravah za pohod 14. divizije očitno zanemarjen. To so kmalu spoznali borci in starešine 14. divizije, da jim je največja nevarnost pretila od nemških obveščevalno-izvidniških patrolj in gestapovske agenture. Tako je po končanem pohodu zapisal politkomisar divizije: »Nace, poveljnik Šercerjevega bataljona, je rekel: Dokler ne bomo na terenu uničili tiste drobne, očem nevidne nemške sodelavce – gestapovce, tako dolgo bodo naše patrolje padale v zasede, in tako dolgo bodo Nemci vedeli za vsak naš premik. Zato je treba okrepiti obveščevalno službo«²²! Mislim, da komentar ni potreben! Na žalost pa bataljonski poveljnik Nace ni vedel in ni mogel niti slutiti, da je bil ravno v Šercerjevi brigadi skrbno vgrajen eden od glavnih gestapovskih agentov!

Gotovo bo držalo, da se je 14. diviziji na njenem drznem pohodu na Štajersko zelo hudo maščevalo ravno nepoznavanje obveščevalnih in varnostno-policijskih sil na ozemlju in smeri pohoda. Čeprav iz dostopnih in ohranjenih nemških dokumentov ne moremo dobiti točnega odgovora o virih podatkov na terenu in vgrajeni agenturi v enotah 14. divizije (mnogi arhivi so še zaprti!), lahko s podrobno analizo vojaških poročil in ocen poveljnikov (ki vedno temeljijo na obveščevalnih podatkih!) skoraj z gotovostjo pritrdim, da so imeli Nemci zelo dobro organiziran obveščevalno-varnostni sistem tako na teritoriji kot tudi v enotah in štabih 14. divizije in 4. Opc (podatke iz prilog 2. in 3. to samo delno potrjujeta!).

Pri preučevanju organizacije in še posebej delovanja nemškega varnostno-policijskega sistema v Jugoslaviji oziroma v Sloveniji (Štajerski in na Gorenjskem) moramo vedeti, da je bil ta v začetni fazi usmerjen skoraj izključno samo proti vodilnim komunistom! To pa mu je olajšal že leta 1936 sklenjen tajni sporazum z jugoslovansko policijo o medsebojni izmenjavi podatkov o članih KPJ, torej tudi KPS!

Na Štajerskem, ki jo je bilo treba po Hitlerjevi javni izjavi ponovno »narediti nemško«, so izpostavljeni centri SD, gestapa in Abwehra že od leta 1939 načrtno ustvarjali »peto kolono«, iz katere so kasneje rekrutirali in izšolali zelo uspešne agente! To so bili predvsem folksdojčerci, povezani v manjšinsko organizacijo Kulturbund, s središčem v Mariboru. Obveščevalna in propagandna dejavnost je narasla zlasti po priključitvi Avstrije k Nemčiji. Hkrati je Abwehr začel v Sloveniji pripravljati svoje pozicije in centre, ki so bili na Štajerskem skriti pod imeni raznih firm in podjetij (»Super Film« v Mariboru, »Inženirski biro« v Celju in podobno). Schelenbergov SD je vodil t. i. strateško (politično) agenturo, kamor štejemo divizijskega generala Rupnika, brigadnega generala Vauhnika in druge. Naj še

²² Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959, str. 117.

omenim, da so imeli Nemci svoj glavni obveščevalni center na Bledu, kjer se je znani SS-stotnik Helmuth Rozumek razglasil celo za sodelavca OF (opisan tudi v Svetinovi *Ukani*), ki so ga po zajetju podrobneje zasliševali Američani in Francozi! (Podrobneje v nadaljevanju).

Nemški varnostno-policijski sistem je bil po okupaciji 1941 usmerjen v izvajanje tehle nalog:

- a) uničenje KPS (na osnovi prej omenjenih seznamov članov KPS in njenih simpatizerjev);
- b) izseljevanje določenih kategorij prebivalstva (izobraženci, politični aktivisti, duhovniki, Primorci, prebivalci obmejnega dela ob Savi), in
- c) germanizacija in vključevanje v sistem nemške države (prepoved uporabe slovenskega jezika, uvajanje nemških šol, včlanjevanje v Steierische Heimatbund, obvezno služenje starejših v polvojaškem Wehrmannschaftu in rekrutov v nemški vojski – Wehrmachtu, vključevanje mladih v Hitlerjugend in podobno).

Prve akcije NOG so Nemce in Italijane očitno presenetile, še posebej, ko so se prepričali, da policijske akcije ne prinašajo prav nobenih rezultatov. Očitno je tudi bilo, da v boju proti prvim partizanskim enotam oziroma »banditom«, kakor so jih imenovali, niso imeli izkušenj.

Nemški del okupirane Slovenije (Štajerska in Gorenjska) je spadal pod 18. vojaško okrožje s sedežem v Salzburgu. V okviru poveljstva tega vojaškega organa je obstajal varnostno-policijski oddelek, ki ga je vodil SS-general Erwin Rössener in so bili v njem odseki vseh nemških varnostno-policijskih služb (SD, gestapo, Sipo in od 1944 tudi Abwehr). V pokrajinskih centrih, se pravi na Bledu in v Mariboru, pa so bile vzpostavljene zelo močna »varnostna poveljstva« – Ksd, v katerih so bili tudi referati glavnega varnostnega urada Rsha v Berlinu (III – SD, IV – gestapo in V – Kripo).

Glede namena te obravnave naj navedem še glavne akterje, in sicer: na Bledu je bil to stotnik Helmuth Rozumek, šef IV. odseka od aprila 1942 do 7. 5. 1945, v Mariboru Sepp Strohmeier, šef IV. odseka in Josef Vogt, poveljnik Ksd od marca 1943 do konca vojne. Gre za zelo izkušenega strokovnjaka za boj proti KP, saj je od 1938 do 1942 na sedežu gestapa v Berlinu vodil referat »protikomunistične dejavnosti«, bil eno leto poveljnik Ksd na Bledu in potem poslan na pričakovano težišče – Maribor (po končani vojni je bil zajet, predan slovenski Ozni in obsojen na smrt, vendar je po izjavi pokojnega Z. Zavadlava s psevdonimom »Duh« vse do 1952 sodeloval z Ozno v borbi proti informbiroju), v Celju Karl Huber in stotnik Andreas Zizelsperger s psevdonimom »Doktor Weber«, vodja Nest (Nebenstelle – višje izpostave Abwehra) in v Ljubljani stotnik Rudolf Schluiffer, šef izpostave SD (kontroliral polkovnika Vladimirja Vauhniko, zasliševal člana Kominterne Prežihovega Voranca in majorja Karla Novaka in druge).

Mariborska Ksd je imela locirane izpostave in točke (naštete pozneje), usmerjene proti krajem – področjem, kjer so se pojavljale ilegalne politične akcije ali pa delovale partizanske enote. Posebno pozornost so namenili tudi delavskim središčem (izpostava gestapa v Trbovljah je med okupacijo aretirala 4.000 oseb, od katerih je bilo 400 ustreljenih in 1.300 poslanih v koncentracijska taborišča).

Nemški varnostno-policijski sistem je temeljil na zelo natančni prijavno-evidenčni službi in široki mreži informatorjev (v vsaki vasi, ulici in naselju so bili imenovani »blokfürerji«, ki so morali za ceno življenja prijaviti vsako sumljivo osebo, da drugih vohunov ne omenjam). Na ta način, predvsem pa z delovanjem »pete kolone« in zelo usposobljene agenture, so Nemci že konec leta 1941 na Štajerskem dosegli pomembne uspehe v boju proti NOG (Maribor,

Pohorje, Trbovlje in Krško). Glavni šef gestapa Heinrich Müller je kmalu spoznal, da NOG vodi KPS, in zato avgusta 1941 odredil, da je najpomembnejša naloga gestapa, da infiltrira kvalificirane agente v vrste KPS, predvsem v vodstvene organe, in organizira široko mrežo tajnih sodelavcev na terenu. Poleg gestapa, Abwehra in SD so imeli svojo agenturno mrežo še: VI. oddelek (Rsha za tujino – za ofenzivne prodore proti Italiji, NDH in Madžarski), mejna in redarska policija, žandarmerija, industrijska policija, carina in druge, celo nepolitične institucije in organizacije.

Prvi konkretni rezultati agenturnega vdora v vodstvene organe PK KPS za Štajersko so se pokazali že novembra 1941, ko so bili aretirani Leon Novak, delegat CK KPS, Alojz Zorko, sekretar MK KPS Maribor ter Sonja Oman, kurirka PK za CK KPS. Med mučenjem sta Zorko in Omanova klonila in privolila v sodelovanje z gestapom. Takoj zatem je bilo aretiranih 180 najaktivnejših članov KPS. Tedanji šef gestapa v Mariboru Otto Lurker je nadrejene v Berlinu obvestil, da je NOG »... v južni Štajerski popolnoma razbito in da je gibanje izgubilo skoraj vse vodstvene kadre, kurirje in javke«. Iz previdnosti pa je dodal, da je »...v vsa pomembnejša mesta v gibanju vrinil svoje agente, da bi tako lahko nadzoroval možno novo nastajanje organizacije«²³. Kmalu zatem je bila v Celju ujeta še druga kurirka CK KPS, Greta Razinger. Tudi ta je privolila v sodelovanje z gestapom in so prek nje poskusili prodreti v sam CK KPS (decembra 1941 so v Ljubljani aretirali Miho Marinka, Pepco Kardelj, Mico Šlander, Vido Tomšič in Toneta Tomšiča), vendar jim to, kot so poudarjali, ni uspelo zaradi slabega sodelovanja z Italijani!?

V začetku 1943 so Nemci uvedli novo metodo boja proti NOV, in sicer s pomočjo t. i. »Gegenband« (protiband) oziroma »raztrgancev« kot so jim rekli Štajerci. Nemci so rekrutirali okrog 400 takih oseb (agenti, izvidniki, dezertarji iz NOV, kriminalci), ki so posamezno ali v manjših skupinah, med katerimi sta najbolj znani skupini »Karel« in »Revsova banda«, oblečeni v partizanske uniforme, opazovali, izvidovali, odkrivali in napadali partizanske javke, posameznike, kurirje in manjše enote. Njihovo delovanje je bilo zelo pogubno, vse dokler enote NOV niso povečale budnosti.

Za Nemce se je stanje sredi leta 1943 nekoliko spremenilo: vpliv NOG je bil povečan in enote NOV so bile aktivnejše. Pristojni policijski šefi so zahtevali pomoč, vendar jim glavni šef vseh varnostnih struktur, SS-državni vodja Heinrich Himmler odgovoril, da je na Štajerskem največ policije (na enega prebivalca) v vsem Reichu in tudi na drugih okupiranih območjih.

Hitler je zaradi krepitve NOG in NOV na celotnem območju Slovenije 29. 10. 1943 izdal ukaz o »enotnem boju proti komunistom«. Že prej sta bili Gorenjska in Štajerska razglašeni za »področji protipartizanskega boja«, septembra 1943 pa je bil v Ljubljani ustanovljen »Štab za protipartizanski boj«, ki ga je vodil SS-general Erwin Rössener, višji SS in policijski vodja za Spodnjo Štajersko in Gorenjsko (po osvoboditvi predan Ozni, obsojen na smrtno kazen). Naloga tega štaba (korpusnega ranga) je bila operativno vodenje in koordinacija vseh varnostnih, policijskih, vojaških in kvizlinških enot v boju proti NOV Slovenije. (Mimogrede: koncept tega boja je sestavil divizijski general Leon Rupnik, nemški privrženec, neformalni poveljnik domobrancev, po osvoboditvi obsojen na smrtno kazen). Področna Ksd v Mariboru in na Bledu sta morali vsakodnevno dostavljati poročila o vseh akcijah in premikih enot NOV (torej, tudi o začetku pohoda 14. divizije!), njune izpostave in centri pa so postali »obveščevalne točke« tega štaba, če so bili boji na njihovem področju. Štab je namreč

²³ Marko Selin, *Nič več strogo zaupno II*, Ljubljana, 1978, str. 417 in 464.

vojaškimi in policijskimi enotami dodeljeval obveščevalne častnike – I. C častnike, ki so načrtovali in izvajali operativno-obveščevalne naloge, zasliševali zajete aktiviste in borce kakor tudi dezertarje. Kasneje so ta sistem izpopolnili predvsem pri direktnih obveščevalnih povezavah.

Kar zadeva teritorialno pristojnost, je bilo v Sloveniji po italijanski kapitulaciji organiziranih pet »zaščitnih področij« (Ljubljanska pokrajina, Gorenjska, avstrijska Koroška, Štajerska in južna Štajerska). Ta so se delila na odseke in pododseke. V odsekih so bile razporejene določene vojaške in policijske enote, pododseki pa so imeli stacionirane žandarmerijske postaje. Področja so razpolagala z močnejšimi gibljivimi rezervami.

Kot že rečeno, je bila Štajerska, kamor je bila namenjena 14. divizija, razdeljena na dve »zaščitni področji«: na južno Štajersko s sedežem v vasi Teharje pri Celju, načeloval mu je poveljnik 19. rezervnega planinskega polka polkovnik dr. Treeck, in na preostali del Štajerske, ki ga je iz Celja vodil policijski polkovnik dr. Kuhhas.

Obveščevalni urad v poveljstvu tega področja je imel naloge:

- zbiranje in ocenjevanje podatkov o partizanskih enotah;
- analiziranje zbranih podatkov o partizanskih enotah ter predlaganje ustreznih ukrepov in vojaških akcij;
- organiziranje stalnega izvidovanja partizanskih enot zaradi določitve lokacije, poveljniškega mesta, smeri bojnega delovanja in pohodov, taktike, oborožitve in odkrivanje namer;
- sestavljanje dnevnih in mesečnih poročil za potrebe I. C oddelka v Štabu za protipartizanski boj v Ljubljani;
- vodenje preglednega operativnega zemljevida o vseh lociranih partizanskih enotah, javkah in drugo;
- stalno nadziranje premeščanje (pohodov) partizanskih enot (torej tudi 14. divizije);
- zasliševanje zajetih partizanov in dezertarjev;
- pregledovanje partizanske propagandne literature in sporočil;
- organiziranje lastne protipartizanske propagande in tiska;
- vzpostavljanje lastne mreže agentov;
- organiziranje lastne protiobveščevalne službe.

Štajersko »zaščitno področje« je bilo razdeljeno na sedem odsekov, ti pa na pododseke. Tako je 1. zaščitni odsek na Ptujem imel 12 pododsekov, ki so navadno obsegali občine oziroma žandarmerijske postaje. V odsekih in na nižjih ravneh ni bilo obveščevalnih organov, temveč so njihove naloge opravljali poveljniki stalnih žandarmerijskih postaj ali pa posamezni policijski (žandarmerijski) častniki, seveda z razvejano mrežo zaupnikov in sodelavcev (agentov).

Kako je tak varnostno-policijski sistem deloval v praksi in kakšen je bil vpliv na prebivalce, je najbolj plastično razvidno iz pisma Dušana Kvedra, politkomisarja II. grupe odredov NOV, ki pravi: »Bistvenega pomena so skoraj fanatičen strah, široka politična neaktivnost, oportunistična vdanost v usodo... V teh predelih lahko računamo s tem, da bo vsak oziroma v najboljšem primeru skoraj vsak prebivalec prijavil partizana, ki ga bo srečal v gozdu ali če bo ta prišel k njemu domov. Sosed ne verjame sosedu. Mobilizacije v partizane na Štajerskem ni bilo, razen v enem primeru. Vsi gredo v Wermanschaft in Wermacht, in to brez odlašanja. Sinovi govorijo: »Če grem na vzhodno fronto. Bom padel, družina pa bo ostala. Če pa grem v

partizane – bo padla vsa družina... Ker na terenu ni obveščevalne službe, si obveščen šele takrat, ko pride do spopada na stražarskem mestu ali s patroljo. Po drugi strani pa Nemci v času pregonov sistematično iščejo naše enote..., neprestano pošiljajo patrolje v gozdove, po poteh in izven njih... Opazujejo naše premike, svoja spoznanja pa dopolnjujejo s podatki od prebivalcev, ki jim sporočajo vse kar vidijo. Postavljajo stalne in občasne zasede na vseh pomembnih mestih.«

Poudariti moram posebej, da je bil položaj vodje obveščevalnega – I. C. oddelka v Štabu za protipartizanski boj v Ljubljani zelo pomemben! To je najbolj razvidno iz tega, kdo vse je opravljal to dolžnost. Ob formiranju štaba je to dolžnost prevzel Erwin Brandt, SS-stotnik in kriminalistični svetovalec, zelo izkušen obveščevalec in dober poznavalec razmer na Štajerskem, saj je bil pred tem vodja IV. odseka Ksd na Bledu in v Mariboru. Brandta je proti koncu leta 1944 na tem položaju zamenjal Schmeer, SS-majorski in kriminalistični svetovalec, ki si je »izkušnje« nabiral na Poljskem.

Čeprav ni veliko podatkov o radijsko-goniometrijski in prisluškovalno-dekripterski službi (Rgpds), je nesporno, da so jo Nemci maksimalno uporabljali in z njeno pomočjo dosegli izredne rezultate (odkrivanje sovjetske obveščevalne mreže »Rote Kapele« v Nemčiji, mreže »Rado« v Švici, da drugih manjših akcij ne navajam). Rgpds je bila v celoti pod Goringovim nadzorom, kar pomeni, da je bila funkcionalno organizirana v posebnih oddelkih Abwehra nemškega letalstva. Na ozemlju Štajerske sta v Ptujju in Rimskih Toplicah obstajali izpostavi Abwehr – Luftwaffe, (glej zemljevid razmestitve nemških sil), povezani s centrom v Zagrebu (I/SO/B Zagreb). Očitno je šlo za dobro organizirano mrežo Rgpds, ki je med drugimi spremljala radijske zveze GŠS s partizanskimi enotami v Sloveniji in na Hrvaškem, kakor tudi z VŠ NOV in POJ. Skoraj je sigurno, da je omenjena mreža spremljala tudi pohod 14. divizije čez Hrvaško na Štajersko! Znano je, da je v Ljubljani v okviru Fat-127-R obstajala radiotelegrafska šola, pa tudi radijski prisluškovalno center. Pomemben je tudi podatek, da je prikriti center Abwehra v Celju (»Inženirski biro« dr. Webra) imel poleg drugega tudi nalogo spremljati radijske zveze med partizanskimi enotami na Štajerskem.

Opisani varnostno-policijski sistem, ki je pokrival celotno Štajersko, je bil temeljit in dovolj učinkovit. Skladno z njim so bile razporejene vojaške, policijske in druge pomožne enote, zaradi česar, realno gledano, ni bilo pričakovati ne taktičnih, še manj pa operativnih presenečenj! Če bi bilo poveljstvo 14. divizije vsaj delno seznanjeno z realnim stanjem na Štajerskem, bi gotovo poskrbelo za temeljitejšo pripravo na pohod, pa tudi med samim pohodom po Štajerski!

Posebej velja poudariti naslednje: centralna komisija Vos je partijska vodstva in poveljstva večjih enot »... po znanih novembrskih (1943) odkritjih v vojski zelo pogosto pozivala k večji budnosti do vsakovrstnih metod vrivanja sovražnika v naše vrste«²⁴. Dr. Vito Kraigher, vodja Obveščevalnega centra (OC) pri GŠS je že avgusta 1943 začel uresničevati načrt organizacije teritorialne obveščevalne službe prav zato, ker so Nemci že v začetku 1942 začeli vrivati v enote NOV posebej izšolane agente, ki so povzročili izredno hude izgube in posledice (julija 1943 napad na 7. Prešernovo brigado na Žirovskem vrhu, ko so zajeli 80 borcev in kasneje aretirali še 40 aktivistov, itd).

²⁴ Niko Kavčič, *Pot v osamosvojitve*, Ljubljana, 1996, str. 64–192.

Politično-varnostne razmere na Štajerskem

Po zlomu bivše Jugoslavije je Hitler aprila 1941 obiskal Maribor in ob tej priliki dejal: »Naredite mi to deželo spet nemško!« Vse okupacijske institucije so dosledno uresničevale to Hitlerjevo zahtevo in tako so na Štajerskem začeli izvajati že prej pripravljene načrte o njeni dosledni germanizaciji. V številkah je to pomenilo: 70.000 izseljencev, 30.000 odvedenih na prisilno delo v Nemčijo, 20.000 zaprtih in interniranih, 30.000 mobiliziranih v nemško redno vojsko in pomožne enote in 3.000 ustreljenih talcev! Če te številke seštejemo, dobimo grozljivo število človeških življenj, s katerimi je bilo NOG na Štajerskem skoraj popolnoma obglavljeno! To skupno število zajema vse, kar je bilo napredno in narodno zavedno, torej gonilna sila NOG in NOB proti fašizmu! Ostali so le posamezniki in manjše skupine, ki so vedno znova začenjali boj proti okupatorju. Da so bili v svojem oboroženem in političnem odporu proti okupatorju obglavljeni, so bili štajerski ljudje najmanj krivi!

To navajam zato, ker so posamezniki zanikali samoniklost odpora na Štajerskem in menili, da je bil pohod 14. divizije izveden zaradi »pomoči« Štajerski! Iz takšnega sklepanja verjetno izhajajo tudi nekatere nekritične pripombe posameznih vodilnih častnikov 14. divizije o obnašanju Štajercev. Tako je pokojni poveljnik divizije, polkovnik Jože Klanjšek, zapisal: »O tem, da so imeli Nemci podporo civilnega prebivalstva, govori naslednje dejstvo: prebivalstvo je bilo povsod sovražno nastrojeno proti nam...«²⁵. Pomočnik politkomisarja divizije pa je v svojih spominih zatrdil: »Tam nam ljudje niso bili naklonjeni... Na Štajerskem so rekli: vzemite, kar hočete, potem pa so pohiteli povedat Nemcem, koliko nas je prišlo... Ne, resnično ne morem reči, da so nas Štajerci sprejeli odprtih rok«²⁶.

Takšne in podobne ocene so očitno krivične do Štajercev in so po mojem mnenju bolj izgovor posameznikov za napake, ki so jih naredili v času priprav na pohod 14. divizije in med samim pohodom!

Bo že držalo, da so premalo poznali politične in varnostne razmere na Štajerskem, pa tudi priprave za pohod 14. divizije niso bile ustrezne niti po obsegu (vsebini) niti času (dva dneva)! To velja tako za GŠS in štab 4. Opc kot tudi za poveljstvo 14. divizije! Zdi pa se, da je največji krivec vseeno GŠS, ki je neposredno »vodil« 14. divizijo (z občasno radijsko zvezo, ki so jo Nemci »poslušali«) in je najbolj poznal razmere na Štajerskem (iz številnih poročil štaba 4. Opc in PK KPS za Štajersko, organov Vos in drugih) in tudi večkrat napačno ocenjeval le-te (oportunizem, »štajerska strategija«, »bunkeraši«, »vojvodstvo« in podobno) in tudi napačno ukrepal (likvidacija akterjev »pohorske afere« i slično)!

Zaradi povedanega, še posebej pa zato, da bi vsaj v grobem prikazali dejanski varnostno-politični položaj na Štajerskem, kakor tudi nekatere sociološke in psihološke dejavnike, moram dodati še nekaj značilnosti tega stanja.

Torej, začetna faza nemške okupacije – germanizacije, pred katero je bila že več let dejavna »peta kolona«, je bila izvedena nasilno in z močnim terorjem proti članom KPS in napredni inteligenci (takoj je bilo zaprtih 60 komunistov s prejšnjih seznamov beograjske policije in gestapa). Temu se je uprla edino KPS, ki je bila zaradi izdaj kaj hitro obglavljena. Pripadniki

²⁵ Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953, str. 14.

²⁶ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959, str. 520.

drobne buržoazije in premožnejši kmetje, v glavnem klerikalno usmerjeni, se Nemcem niso uprli, ampak so se jim v protikomunistični propagandi in delovanju Kulturbunda celo pridružili. Nadalje so Nemci takoj uvedli organizirano oskrbo prebivalstva po načelu »vsakemu enako«, s čimer so dosegli močan psihološki učinek in celo simpatije med revnejšimi sloji (viničarji in delavci)! Le tako je mogoče razumeti, zakaj so ravno ti sloji nasedli nacistični propagandi pod geslom »Z delom v boljše življenje!« in tudi verjeli, da so ravno komunisti oziroma »banditi« (»goščarji«, »skrivači«) krivi za vse njihove življenjske tegobe in težave. Veliko je bilo primerov, da so se kmetje raje izselili, ker so slepo verjeli, da jih v Šleziji čakajo večja in bogatejša polja. Vse to je seveda zmanjševalo pripravljenost za oborožen upor in žrtve ali pa vsaj podporo NOG, tako politično kot tudi materialno.

Člani KPS in SKOJ, ki so se izognili zaporu ali internaciji, so znova začeli okrog sebe zbirati protifašiste, ustanavljati partijske in frontne organizacije in partizanske enote.

Zaradi njihove vse večje aktivnosti so Nemci, da bi v kali preprečili in zatrli vsak upor, takoj ukrepali. Okrepili so aparat gestapa in druge varnostno-policijske organe. Po vaseh in ulicah so delovali »blokfirerji« s svojimi zaupniki in informatorji, v podjetjih so organizirali nekakšno industrijsko policijo, širili in prenašali razne alarmantne vesti, kar je vse pripomogli k vzpostavljanju skoraj množične vohunske mreže in podleganju psihoze strahu. Rezultati so bili katastrofalni!

Nekateri ujeti aktivisti NOG so zaradi nečloveških metod mučenja v zaporih gestapa klonili, pristali na sodelovanje ali pa postali izdajalci iz drugih razlogov (denarne nagrade!). Na ta način, pa tudi zaradi premajhne budnosti in konspiracije, je gestapu konec 1941 uspelo skoraj v celoti uničiti partijske in frontne organizacije na Štajerskem! Samo zaradi izdaje oziroma delovanja vrinjenih agentov so Nemci zaprli okrog 1.300 aktivistov. Vdor se je začel v Mariboru, pri vrhu (Alojz Zorko, sekretar OK KPS Maribor in Sonja Oman, kurirka PK KPS za Štajersko), nadaljeval pa v Celju, na Ptuj, v Brežicah in Krškem. Večina zaprtih aktivistov je bila javno ustreljenih zaradi zastraševanja prebivalstva. Posamezniki pa so v zaporih klonili in pozneje kot agentje delovali na terenu ali pa v enotah NOV.

Najhujši udarec pa je partijska organizacija doživela oktobra 1941 z aretacijo in izdajo Grete Razinger - Hilde, nove (druge) kurirke PK KPS za Štajersko. Ta je decembra 1941 v Ljubljani izdala stanovanje Mice Šlandrove (kjer so našli in aretirali Pepco Kardelj in Miho Marinka). S sledenjem so odkrili tudi bivališče Toneta Tomšiča, organizacijskega sekretarja CK KPS (ga aretirali in po nečloveškem mučenju tudi usmrtili).

Tudi »nižji« aktivisti so kot izdajalci naredili veliko škode. Tako je v Savinjski dolini partizanski dezertar Divjak (Miha?) konec leta 1941 gestapo omogočil množične aretacije. Franc Horvat, tudi dezertar, je v okolici Planine in Lenarta izdal celotno mrežo OF, Ivan Brglez pa je v Trbovljah izdal okrog 80 aktivistov OF. Vse za judeževe groše!

Najpomembnejše pa je, da je kot posledica teh množičnih izdaj med ljudmi zavladal strah in nezaupanje, tako da še prijatelj prijatelju ni več verjel! Tega v drugih naših krajih ni bilo! Kakšen strah je vladal med ljudmi, najbolj nazorno pove splošna praksa, da so ljudje takoj potem, ko so aktivistu OF ali partizanski enoti dali hrano ali drugače pomagali, tudi prosili, ali lahko to prijavijo Nemcem sami, preden jih sosedje prijavijo »blokfirerju«, saj so bile kazni zelo hude! Nemci so takšne prijave (navadno preuveličane, zato so bile po vsebini neke vrste dezinformacija!) dobrohotno sprejemali (tudi o pohodu 14. divizije) in jih v svojih

dokumentih označevali kot »obvestila prebivalstva«. Partizanski aktivisti so za avtorje takšnih obvestil kaj kmalu zvedeli, zato so sledile kazni nad izdajalci (gestapovci!). Seveda je bilo vmes tudi nekaj sektaštva in poravnave starih računov. Omenjenih obvestil namreč ne moremo uvrstiti v kategorijo agenturnih poročil, ker so bila izsiljena z visokimi kaznimi, in še posebej ne zato, ker so bila sporočena – odobrena od prejemnika pomoči in so tako bila neke vrste »štajerske množične dezinformacije«, česar pa Nemci v svoji nadutosti niso dojeli! Iz ohranjenih dokumentov je bilo vidno, da je šlo navadno za prenapihnjeno številčno stanje partizanskih enot, prostovoljni prispevki so prikazani kot nasilna rekvizicija, vodiči so se predstavljali kot talci in podobno.

V letu 1942 se je NOG na Štajerskem kljub težavam razmahnilo. Poleg že legendarnega Pohorskega bataljona je bila 29. 3. 1942 ustanovljena 1. Štajerska partizanska brigada (kasneje preimenovana v II. grupo odredov), ki je bila po 1. in 2. Proletarski brigadi pravzaprav tretja »regularna« enota NOV Jugoslavije! To se v naši zgodovini in partizanski literaturi pogosto zanemarja²⁷, s tem pa tudi prispevek in samoniklost NOG na Štajerskem v celoti!

Zanimiva je ugotovitev, da zaradi pomanjkljivega poznavanja in razumevanja značilnosti (posebnosti) varnostno-političnih razmer na Štajerskem niti CK KPS niti GŠS nista vedno sprejemala najustrežnejših odločitev. Navedel bom samo dva karakteristična primera. Ko sta Franc Rozman - Stane in Dušan Kveder - Tomaž na podlagi svojih izkušenj iz Španije prej navedeno enoto samoiniciativno poimenovala v »brigado«, ju je GŠS močno kritiziral, ne vedoč, da je VŠ malo pred tem formiral dve proletarski brigadi! In drugi, še pomembnejši problem: CK KPS in tudi GŠS sta zahtevala, naj se tudi v Mariboru (pod Nemci!) organizira podoben odpor kot v Ljubljani (kjer so »vladali« Italijani z domačimi kvizlingi!), ker je pač PK KPS za Štajersko zastopal drugačno (in edino možno) taktiko odpora (iz vasi v mesto)! Pa ni dosti pomagalo²⁸.

V začetku leta 1943 je NOG na Štajerskem spet prizadelo več hudih udarcev: 8. 1. 1943 je bil zaradi izdaje popolnoma uničen Pohorski bataljon, 15. 6. 1943 pa sta bila aretirana Dušan Kraigher - Jug, sekretar PK KPS za Štajersko, in Vera Šlander - Lojzka, sekretarka PK SKOJ za Štajersko, ki pa nista klonila! Bil je imenovan novi PK KPS, ki ga je vodil Peter Stante - Skala, člani pa so bili Sergej Kraigher, Mica Šlander, Tone Dvojmoč (zadolžen za Vos), Pavle Žaucer in Viktor Vipotnik, inštruktor CK pa je postal Viktor Stopar. Iz Ljubljane je prišla napačna direktiva, naj se PK KPS loči od štaba 4. Opc, kar je imelo neugodne posledice predvsem ob ustanovitvi Šlandrove brigade. Tedanji sekretar PK KPS navaja, da je »... ostro kritiziral tako prakso predvsem zaradi podrejene vloge partije«²⁹, vendar pa brez uspeha.

Od srede leta 1943 pa do konca 1944 so bili gestapovski agenturni vdori skoraj hujši kot pa vojaški porazi. Novi PK KPS je v t. i. »pohorski aferi« dokaj hitro odkril (nasedel ukani gestapa!) četverico vrinjenih »agentov«, pa je dvojica prleških voditeljev Dušan Špindler - Šandor in Maks Gašparič - Špiro šele pozneje rehabilitirana. No, pokrajinska komisija Vos (vodja Rudi Knez - Silaz) je jeseni 1944 ugotovila, da sta Karel Kladnik - Uroš, sekretar OK KPS za Maribor, in njegov kurir Drago Kos, agenta gestapa! Izdala sta 250 aktivistov OF³⁰.

²⁷ Dušan Kveder - Tomaž, generalpodpolkovnik, *Značaj formiranja 1. slovenačke brigade*, VIG, Beograd, 1953.

²⁸ *Zbornik*, VI-2-35 in 59.

²⁹ *Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975, str. 542.

³⁰ Ljuba Dornik Šubelj, *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*, Ljubljana, 1999, str. 185.

Odkrito pa je tudi bilo, da je OK KPS Maribor vzdrževal zveze s CK KPS preko PK KPS za Gorenjsko, kateremu se je kot antifašist ponujal celo SS-stotnik Helmuth Rozumek, vodja IV. oddelka (gestapo) Ksd na Bledu, kar je Vos Gorenjske pravočasno razkril in preprečil nevarno gestapovsko spletko vdora v CK KPS³¹.

Vse to je, poleg drugih primerov, vplivalo na slabšanje medsebojnega zaupanja med CK KPS (GŠS) in PK KPS za Štajersko (štabom 4. Opc). Le tako lahko razumemo prej omenjene »skope« in tudi »lažne« informacije, ki jih je GŠS pošiljal štabu 4. Opc. Res je tudi, da je gestapo z raznimi premetenimi spletkami (pojave plavogardizma in podobno) ustvarjal razmere za še večje nezaupanje, ker je vedel, da tudi na takšen način lahko močno prizadene NOG. Zato še danes obstajajo dvomi, kdo je bil oziroma kdo bi lahko bil agent gestapa (pa ne samo tisti agent »Alfa« iz Svetinove *Ukane*)! Tedanji sekretar PK KPS za Štajersko je zato dejal: »Posamezniki in nekatere organizacije na Štajerskem je težko objektivno oceniti. Ugotovimo lahko le, da je bil sovražnik izjemno aktiven. Zaradi naše naivnosti in nepazljivosti nam je ves čas zadajal težke udarce. Koliko smo jih uspeli odkriti in koliko ne, bo verjetno ostalo neraziskano«³². Tudi Edvard Kardelj je večkrat opozarjal CK KPS in GŠS, da morata budno paziti na svoje vrste³³, kajti bolj ko se je bližal konec vojne, vse več agentov je bilo odkritih, tudi v VŠ (Ivan Pilić, načelnik štaba inž. Brigade pri VŠ NOVJ) in nekaj kasneje tudi v CK KPJ (Andrija Hebrang)!

Zaradi že omenjene »pohorske afere«, likvidacije 12 novincev (osumljenih sodelovanja z gestapom) in pretiravanja s plavogardistično nevarnostjo je Edvard Kardelj 16. 2. 1944 poslal depešo PK KPS za Štajersko z opozorilom, da so nasedli provokaciji gestapa in naj takoj ustavijo likvidacije brez dokazov. Podobno depešo je poslal tudi GŠS štabu 4. Opc³⁴.

Zanemariti ne smemo še dveh obveščevalnih organov, ki bi nemara lahko imeli vpliv na predmet te razprave. Gre za zapuščino italijanskega vojaško-obveščevalnega centra Sim v Ljubljani pod vodstvom majorja Sramena Cllegarisa, s solidno obveščevalno-agenturno mrežo, ki jo je po kapitulaciji Italije prevzel nemški Abwehr, pa tudi za t. i. »državno obveščevalno službo« – Dos iz časov Rupnikove ljubljanske uprave (domobranci, četniki in podobno), ki je delovala pod patronatom gestapa in SD, saj je znano, da je SS-stotnik Rozumek leta 1944 prenesel težišče svojega delovanja v Ljubljano zaradi vdora v vrh slovenskega odpora!

Naših ofenzivnih vdorov v okupatorske vrste je bilo bolj malo ali pa so premalo znani javnosti. Na Štajerskem je znan poskus angažiranja voznika s sedeža gestapa, ki je bil kmalu odkrit in ustreljen. Verjetno je bil najboljši sodelavec Vos-a dr. Vladimir Kante - Lija, eden od šefov ljubljanske politične policije (pred koncem vojne odkrit in likvidiran), kakor tudi umetnostni zgodovinar dr. Franček Kos - Melhior v Vatikanu oziroma v Italiji. V Sežani je vodja OC 9. korpusa Miro Kranjec uspel angažirati tri nemške podčastnike (sicer koroške Slovence), pripadnike Abwehra (prevajalce)³⁵. Malo je znan uspešen obveščevalni »kvartet«

³¹ Niko Kavčič, *Pot v osamosvojitve*, Ljubljana, 1996, str. 64–192.

³² *Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975, str. 542.

³³ Edvard Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, VIZ Beograd, 1979, pismo iz oktobra 1944.

³⁴ Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 159.

³⁵ Jeseni 1979 mi je Miro Kranjec, vodja tega OC 9. korpusa v Sežani, pripovedoval, da je uspel pridobiti za sodelovanje tri nemške podčastnike, sicer koroške Slovence (Antona Serajnika, Miroslava Majcna in Viktorja Marhelja), sicer pripadnike sekcije Abwehra 188. planinske divizije, ki so mu tudi prvi sporočili podatke o nemških pripravah za desant v Drvarju, proizvodnji delov rakete V-2 v Monfalconu in podobno.

v domobranskem letalskem poveljstvu v Zagrebu, ki ga je vodil slovenski polkovnik – pilot Franc Pirc, poznejši generalmajor JLA in jugoslovanski ambasador v Argentini.

Objektivno gledano so bili na Štajerskem zaradi že omenjenih napak, nepazljivosti, padcev, iskanj in nesporazumov zelo težke okoliščine za nemoten razvoj NOG in NOV. Nesporno pa je zgodovinsko dejstvo, da je bilo NOG na Štajerskem vendarle samoniklo, za kar gre zahvala zagnanosti najzvestejših članov KPS in SKOJ, in da je poleg vseh nihanj in žrtev doseglo tudi nekaj rezultatov. Še posebej zato, ker se je v nasprotju z drugimi deli države razvijalo v naročju samega nemškega Reicha! Mitja Ribičič zato z razlogom poudarja, da so se »... v današnja razumevanja o NOG na Štajerskem vrinila tudi razmišljanja, ki zgodovinsko niso resnična. Zaradi posebno težkih okoliščin, kriz in nihanj v razvoju revolucije na Štajerskem so se razširila posamezna videnja, da NOB v tem delu Slovenije ni imel lastnih revolucionarnih temeljev in da je bilo zato potrebno na Štajersko uvažati revolucijo ter na splošno pomagati pri osvobajanju teh krajev. Vendar celoten razvoj NOB na Štajerskem dokazuje nasprotno... II. grupa odredov in 14. divizija nista bili poslani na pomoč Štajerski«³⁶. Tako politik!

General Ambrožič pa je zapisal docela nasprotno, češ da je pohod 14. divizija bil pomoč Štajerski! Torej, nasprotni oceni o bistveni stvari.

Namesto zaključka moram poudariti, da kljub težkemu in zapletenemu varnostnemu položaju na Štajerskem nobena gestapovska ali druga agentura ni mogla zaustaviti ali celo uničiti NOB in NOV v tem delu Slovenije! Potrebno je bilo le dobro poznavanje realnih razmer in izvajati ustrezne protiukrepe, kot sta to storila novi PK KPS in pokrajinska komisija Vos-a.

Gotovo je tudi res, da bi bil pohod 14. divizije veliko bolj neboleč, če bi GŠS, štab 4. Opc in poveljstvo 14. divizije poznali prave razmere na Štajerskem in tudi bolje sodelovali. Glavna je seveda odgovornost GŠS! Če pa bi sprejeli še neko drugo tezo, namreč da so bili zaradi doseganja ciljev operativnega presenečenja (maskiranja) namenoma opuščeni nekateri pripravljalni postopki – in taki znaki so že tudi omenjeni, potem je seveda problem bolj zapleten. Zato se bomo k njemu še povrnili.

---

³⁶ *Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975, str. 542.

III. OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNA ZAŠČITA POHODA 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

V obstoječi literaturi in dokumentih so večinoma le fragmenti o obveščevalno-varnostnih pripravah in zaščiti med pohodom 14. divizije na Štajersko, tako da je to poglavje poskus celovite obdelave te problematike. Težišče bo na že prej izpostavljenem problemu: ali je bil pohod 14. divizije resnično »tajen« ali »skriven« v smislu operativnega maskiranja, oziroma ali je pomenil za Nemce presenečenje (v operativnem pogledu), kakor tudi na obravnavi medsebojnih vplivov posameznih postopkov in aktivnosti obveščevalno-varnostnih organov na odločitve poveljnika divizije (in nasprotno). Zaradi preglednosti in sistematičnega prikaza bom to poglavje obdelal v medsebojno povezanih celotah.

Organiziranost obveščevalno-varnostne službe v 14. diviziji in neposredne priprave za pohod na Štajersko

Za lažje razumevanje nalog in organizacije obveščevalno-varnostne službe 14. divizije je najprej potrebno vsaj na kratko omeniti posebnosti razvoja te službe v okviru NOB v Sloveniji.

Znano je, da je Vrhovni plenum OF že septembra 1941 potrdil akt o ustanovitvi in organiziranju že legendarne Vos oziroma Varnostno-obveščevalne službe OF. V imenu CK KPS jo je vodil Kolegij vos OF, kasneje pa Centralna komisija Vos OF. Na začetku je bila Vos organizirana po teritorialnem principu, in to prek komisij pri pokrajinskem, okrožnem in rajonskem komiteju KPS. Imela je dve veji: varnostno in obveščevalno službo, tako da sta se obe naslanjali na široko bazo med ljudmi. Pri tem se je najbolj zgledovala pri izkušnjah ilegalnega partijskega delovanja, načela zaupnosti, tajnosti in vsestranske budnosti. Ne gre pozabiti, da se je Vos na obveščevalnem in protiobveščevalnem področju srečevala z večjim številom nemških, italijanskih, kvizlinških in tudi zavezniških obveščevalnih služb, ki so bile dobro organizirane in so že imele bogate izkušnje v boju proti ilegalnemu organiziranju v svojem okolju (KP Nemčije in podobno). Vendar je tudi mlada Vos postopoma nabirala izkušnje, ki so bile najpogosteje plačane z življenjem najboljših aktivistov OF, KP in SKOJ. O tem so vodstveni kadri partije, partije in vosovcev že leta 1941 in kasneje napisali veliko koristnih opažanj in napotkov za delo³⁷.

V začetni fazi razvoja NOV in PO Slovenije so varnostne naloge pretežno opravljali politkomisarji oziroma njihovi namestniki. Kljub nekaj uspehom so se zelo težko upirali vse bolj zahrbtnim in premetenim metodam obveščevalnega vrinjanja v enote in poveljstva NOV. Zato je CK KPS 10. 2. 1943, navezujoč se na bogate izkušnje ljubljanskega dela Vos-a in njene uspehe v boju proti italijanskemu okupatorju in kvizlingom, vsem partijskim in vojaškim vodstvom poslal posebno Navodilo o organizaciji Vos na terenu in v enotah NOV. Na štajerskem je bila šele jeseni 1943 pri PK KPS ustanovljena pokrajinska komisija Vos

³⁷ Boris Kidrič je decembra 1941 napisal članek *Boj proti peti koloni! Razširimo obveščevalno službo!* Miloš Zidanšek je januarja 1942 napisal članek *Konspiracija in špijonaža*. Dušan Kveder je decembra 1942 v brošuri *Partizanski politični komisar* v 8. poglavju podrobno pisal o raznih varnostnih problemih.

(načelnik Rudi Knez - Silas), do konca leta pa še okrožne komisije. Kot zanimivost naj mimogrede dodam, da je takšna teritorialna organizacija Vos obstajala samo v Sloveniji!

Zato je vzporedno z ustanovitvijo Vos na terenu, GŠS na osnovi navodil VŠ NOVJ 17. 2 1943 izdal Navodilo za organizacijo obveščevalne službe v slovenskem delu NOV in PO³⁸, tako je bil pri GŠS ustanovljen Glavni obveščevalni center – Goc (načelnik dr. Vito Kraigher), na katerega so bili vezani OC operativnih con, divizij, brigad in odredov, kasneje (po ustanovitvi) pa še korpusov. Z istim navodilom je bilo tudi zaukazano, da morajo Vos pri partijskih komitejih dostavljati OC najbližjih enot vsa obvestila in podatke, nanašajoče se na bojne aktivnosti in načrte sovražnih enot. Tudi OC v enotah so imeli dve funkciji: obveščevalno in protiobveščevalno.

V zvezi s problematiko, ki nas zanima, je v prvi vrsti povezana z nalogo 14. divizije, bom navedel, kako je Navodilo določalo naloge obveščevalne narave³⁹.

- »2. Obveščevalna služba mobilnih enot opravlja nalogo svojevrstne predhodnice pred premiki ali operacijami svojih enot. Njena naloga je, da pravočasno zbere in pripravi vse potrebne podatke o sovražniku z namenom, da svojemu štabu omogoči pravilno oceno in uspešno vodenje. Njena aktivnost se mora še posebej pokazati v času priprav na predvidene operacije. **Če je obveščevalna služba mobilnih enot temeljito organizirana in če se njeni vodilni hitro znajdejo v vsakem položaju, potem se ne bo nikoli zgodilo, da bo sovražnik presenetil katero od naših enot.**

3. Obveščevalna služba mobilnih enot se mora opirati predvsem na terensko obveščevalno službo odredov in terenske Vos. Organi Vos na terenu morajo samoiniciativno posredovati OC vse potrebne podatke, od katerih je odvisna operacija brigade«-

Skladno s tem je bil tudi v 14. diviziji ustanovljen divizijski obveščevalni center – Doc, ki so ga sestavljali: načelnik Viktor Kamnikar - Bojan in obveščevalci (pravzaprav borci-izvidniki) Jože Andolšek - Janko (anketiran, sorodnik, opravil več razgovorov), Ivan Finžgar - Gorazd in Ignac Vidic - Nace. V brigadah so že obstajali brigadni obveščevalni centri – Broc, ki so imeli še izvidniški oziroma obveščevalni vod. Ta je štel okrog deset izvidnikov – obveščevalcev, ki so morali biti člani KPS ali SKOJ. Načelniki Broc so bili: Anton Mavrič - Tone v Tomšičevi, Gorazd Škoporc - Borut v Šerčerjevi in Herman Slamič - Urh (anketiran, prijatelj, opravil več razgovorov) v Bračičevi brigadi.

V okvirih splošnih priprav za pohod so vzporedno potekale tudi določene varnostne in protiobveščevalne priprave. O tem sicer ni nobenih pisanih podatkov, razen nekaj pomembnih podrobnosti, ki sem jih izvedel neposredno v razgovorih s Slamičem, nekdanjim načelnikom Broc Bračičeve brigade. Tako so bili iz kadrovske sestave divizije izločeni starejši in bolehnii borci, med njimi pa tudi nekaj omahljivcev. Slamič pa mi je zatrdil, da za nobenega borca v njegovi brigadi ni imel podatkov, da bi lahko bil gestapovski agent ali vrinjenec neke druge obveščevalne službe! Glavno merilo je bilo: mladost, pogumnost in bojna usposobljenost. Končno, od 1.112 borcev 14. divizije je bilo 340 članov KPS, 128 kandidatov za člane KPS in 185 skojevcev – skupaj 653 (več kot 50 odstotkov) politično osveščenih borcev, kar je

---

³⁸ Zbornik VI-5-56

³⁹ Isto

pričalo, da je šlo za izredno politično močno in stabilno enoto⁴⁰. Celotno Nemci so je imenovali kot »elitno banditsko divizijo«! Po narodnosti in regionalni pripadnosti je bilo največ borcev iz Dolenjske, Notranjske in Bele krajine, nekaj je bilo Primorcev, Bosancev in Italijanov (prostovoljcev italijanske vojske) ter nekaj Štajercev. Taka regijska sestava je imela v nekem smislu celo negativni vpliv (nepoznavanje terena in razmer, težave v sporazumevanju zaradi različnih narečij, že tradicionalno nezaupanje Štajercev in podobno).

Med pripravami na pohod borci niso bili seznanjeni z njegovo smerjo in ciljem, ker tega niso vedeli niti starešine niti še poveljnik divizije (že prej sem omenil, kdaj in kdo je poveljstvu divizije to sporočil). Ker pa je bila opravljena preoborožitev divizije (umaknjeno je bilo orožje italijanskega izvora in so vsi dobili nemško orožje), in ker je iz 7. korpusa prišlo 16 borcev – Štajercev, sicer slušateljev podčastniškega tečaja, češ da se predčasno »vračajo«, in podobno, so borci kmalu dojeli, da divizija ne bo šla v Bosno (kot so nekateri predvidevali). Logično so zaključili, da bodo šli tja, kjer so Nemci, to pa je samo na Štajerskem⁴¹. Ko so pa 8. 1. 1944 v vasi Vivodine organizirali še »poslovilni« ples, na katerega so povabili tudi nekaj tovarišic, je Tanja Zgonc iz 1/3. bataljona Tomšičeve brigade glasno povedala, da gredo na Štajersko, ji mnogi niso verjeli⁴². Šele ko je bila divizija 13 dni na pohodu čez Hrvaško, so 22. 1. 1944 v Sesvetih tudi borcev povedali, da gredo na Štajersko! Tako naj bi bila tajnost smeri pohoda dovolj dolgo ohranjena, kar je zelo poučno. Ostane seveda vprašanje, ali tudi za vrinjenega agenta, ki je moral o pripravah in smeri pohoda takoj poročati na določeni (dogovorjeni) način!

Domnevamo lahko, da so v diviziji izvedli tudi določene protiobveščevalne ukrepe v poveljstvih in enotah (z raznimi kadrovskimi spremembami), tudi po sugestiji Goc GŠS. Ti ukrepi so bili najverjetneje v pristojnosti načelnika Doc in politkomisarjev, saj eden od načelnikov Boc ni izvajal nobenih protiobveščevalnih nalog (iskanje vrinjenih agentov!)⁴³. Politkomisarji so se naslanjali na člane KPS in SKOJ ter na sodelavce Vos-a⁴⁴. V nadaljevanju bom skušal odgovoriti, ali je v okoliščinah takega političnega in bojnega preverjanja lahko deloval vrinjeni (šolani) agent!

Neraziskano je tudi vprašanje interesov drugih obveščevalnih služb za področje Štajerske, v povezavi s tem pa tudi za pohod 14. divizije! Mislim predvsem na britansko in sovjetsko obveščevalno službo, konkretno na britanski Bbz v Ljubljani na čelu z Aničem in Vauhnikom, kakor tudi Kopiničev Obc v Zagrebu, ki je bil na direktni zvezi s Stalinom oziroma Kominternom. Če je verjeti, da je polkovnik oziroma brigadni general Vladimir Vauhnik, bivši vojaški ataše v Berlinu, kot agent SD »odlično opravil svoje delo«, kakor trdi Walter Schelenberg⁴⁵, sam pa je tudi izjavljal, da je »zanesljivo obvladoval srednjo in južno Evropo«⁴⁶ je malo verjetno, da ne bi vedel za ta »tajni« pohod partizanske divizije, saj je v tem času bila pri GŠS (in VŠ NOVJ) že britanska vojaška misija (obveščevalcev). Postavlja se tudi resno vprašanje, kako razlagati novico radia Svobodna Jugoslavija iz Moskve, ko je že

⁴⁰ Seznam udeležencev pohoda 14. divizije, Odbor, 1979.

⁴¹ Izjava Hermana Slamiča - Urha na razgovoru dne 27. 1. 1980 v Novi Gorici. Pisna zabeležka pri avtorju.

⁴² Franc Strle, *Tomšičeva brigada 1944*, Maribor, 1995, str. 21.

⁴³ Izjava Hermana Slamiča - Urha na razgovoru dne 27. 1. 1980 v Novi Gorici, da ni izvajal nobenih protiobveščevalnih nalog. Pisna zabeležka pri avtorju.

⁴⁴ Karel Destovnik - Kajuh, partizanski pesnik in narodni heroj, udeleženec pohoda 14. divizije kot vodja kulturne skupine, je bil dve leti pred tem aktivni pripadnik Vos v Ljubljani, *Strokovni list Rsnz Slovenije*, Ljubljana, 5/1965.

⁴⁵ Valter Šelenberg, *U lavirintu špijunaže*, Beograd, 1958, str. 208.

⁴⁶ Vladimir Vauhnik, *Nevidna fronta*, Buenos Aires, 1965.

decembra 1943 poročal, da bo ena večjih enot NOV Slovenije odšla z Dolenjske na Štajersko⁴⁷, razen če ni šlo za napako pri uporabi obveščevalnega podatka (iz Zagreba) ali pa celo za dezinformacijo Kopiničevega Obc v Zagrebu, seveda z odobritvijo VŠ NOVJ!?

Obveščevalno-varnostna zaščita pohoda 14. divizije čez Hrvaško

Del obveščevalno-varnostnih priprav za pohod 14. divizije čez Hrvaško je GŠS izpeljal pravočasno in dokaj temeljito! Da je bil GŠS s posebno komisijo nosilec teh priprav, je povsem razumljivo, saj so hoteli ohraniti tajnost odločitve pred njeno realizacijo, pri čemer so izključili celo štab in tudi poveljnika divizije! V času odločanja o napotitvi divizije na Štajersko (že prej sem predstavil kronologijo ideje in osnovne zamisli) je GŠS zaradi izvidovanja smeri pohoda čez Hrvaško tja poslal svojega predstavnika, stotnika Eda Mihevca - Doreta Trdino. Njegova naloga je bila, da v stikih s posameznimi štabi partizanskih enot na Hrvaškem (štab 2. Opc, štab X. korpusa in drugi) preveri razne smeri prehoda večje enote čez Hrvaško, sodelovanje s tamkajšnjimi enotami in prebivalstvom, posebej pa prehode čez reko Savo in glavne prometnice, pri čemer naj bi se izogibali spopadom s sovražnimi silami. V svojem poročilu z dne 21. 12. 1943 je stotnik Mihevc sporočil GŠS tole: »Pot naše enote naj bi bila Metlika–Pribič–Obrovo (tu prehod preko Save)–Moslovačka planina–Kalnik–Ivanjščica«⁴⁸.

GŠS je predlagano smer pohoda sprejel in kasneje je po njej 14. divizija tudi šla, z manjšimi odstopanji zaradi posameznih bojnih spopadov z Nemci, ustaši in (hrvaškimi) domobrani. Hkrati je predstavnik GŠS organiziral tudi celotno varnostno-obveščevalno zaščito pohoda 14. divizije čez Hrvaško (!), in sicer tako, da so posamezni štabi enot na Hrvaškem organizirali t. i. »etapno« varnostno-obveščevalno zaščito pohoda 14. divizije čez Hrvaško !? Domnevam, da je stotnik Mihevc poznal smer in cilj pohoda divizije, vendar po vsem sodeč ni bil pooblaščen, da to sporoča tudi štabom NOV na Hrvaškem, pa tudi omenjena »etapna« zaščita pohoda je bila zelo vprašljiva! To je delno razvidno iz eno od poznejših brzojavk GŠS poveljstvu 14. divizije, v kateri je rečeno: »V nadaljevanju poti predhodno opravite dobro izvidovanje. Zaupajte v svoje sile in nikomur ne odkrivajte smeri pohoda... Vnaprej se obveščajte pri Hrvatih, vendar vseeno prikrijte svojo smer«⁴⁹!

Omeniti je treba tudi možnost, da je bil tak ukaz izdan tudi zato, ker se je 14. divizija takoj po prehodu ceste Zagreb–Karlovac silovito spopadla z močnimi deli 392. legionarske divizije! Očitno se je GŠS ustrašil, da je smer in navzočnost divizije odkrita, saj bi morali biti pohod tajen oziroma divizija bi se morala izogibati spopadov!

Dodati še moram, da je stotniku Mihevcu uspelo vse do Kalnika priskrbeti pomoč hrvaških partizanskih enot (vodiče, obveščevalce, hrano in nastanitev). Značilno pa je, da od Kalnika do Sotle ni mogel dobiti nobenih podatkov o položaju in razmerah, kar se je kasneje pokazalo za zelo neugodno. Kako je podobno nalogo opravil drugi predstavnik GŠS poslan v štab 4. Opc, bomo videli kasneje.

⁴⁷ Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 24.

⁴⁸ *Arhiv Izdg*, fasc. 331/1-5, Poročilo Eda Mihevca za GŠS.

⁴⁹ *Zbornik*, VI-10-52.

V nadaljevanju se bom osredotočil na problem tajnosti pohoda 14. divizije čez Hrvaško kot pogoja za operativno presenečenje Nemcev ob prihodu na Štajersko. General Ambrožič v svoji znani »vojno-zgodovinski študiji«⁵⁰ obravnava pohod 14. divizije kot primer »skrivnega pohoda«⁵¹ v smislu operativnega maskiranja. Pravi tudi, da so bili ob njenem prihodu na Štajersko Nemci presenečeni, pri čemer navaja naslednje:

- »Štirinajsta je spretno in tajno uresničevala ves pohod skozi Hrvaško, pri čemer se je, kolikor je bilo mogoče, izogibala bojem;
- hrvaško prebivalstvo je disciplinirano in z velikim razumevanjem varovalo divizijo, da je sovražnik ni odkril;
- izbrani manever je zaradi svoje presenetljive smeri zmanjševal verodostojnost podatkov hrvaških obveščevalcev o slovenski diviziji na Hrvaškem«⁵².

Na žalost, navedeni zaključki so ne le naivni, ampak tudi v nasprotju z vsemi znanimi dogajanjem, ki so spremljali 14. divizijo na pohodu čez Hrvaško. Gre predvsem za nepopolne podatke iz obveščevalnih virov (zgodovinarji se jih najraje izogibajo), zaradi česar se oblikujejo netočni ali pa nepravilni zaključki. Eden takih Ambrožičevih zaključkov zadeva tudi medsebojno sodelovanje nemške in ustaške obveščevalne službe. Ambrožič navaja, da so ustaši sicer vedeli za navzočnost 14. divizije na Hrvaškem, vendar »... iz razpoložljive dokumentacije ne moremo zvedeti, kako se reagirati na te vesti... Ne moremo tudi ugotoviti, če so obvestili o tem tudi Nemce«⁵³.

Zdi se mi, da je tak pristop nepravilen iz več razlogov. Predvsem gre za čisti formalizem (če ni dokaza, ni zgodovinske resnice), saj je dobro znano, da se obveščevalni dokumenti po pravilu uničujejo! Zato je nujno, da tovrstno problematiko obravnavamo z analitično metodo povezovanja znanih in manj znanih dejstev, na kratko, uporabljamo metodo analitične presoje! Vsak resnejši obveščevalni strokovnjak bo zatrdil, da je zares naivno trditi, da med nemško in ustaško varnostno-obveščevalno službo ni bilo zelo tesnega sodelovanja. Ne morem si niti zamisliti, da ustaška nadzorna služba Uns ne bi obvestila gestapa ali pa Abwehra o premikih cele partizanske divizije, njenih mitingih in gostijah, da bojev in spopadov sploh ne omenjam! Nekaj dokazov sledi.

Prej omenjeni tajni sporazum o sodelovanju nemške in bivše jugoslovanske policije proti KPJ je bil samo osnova za konkretne akcije. Poleg uradnih nemških predstavnikov v NDH (pooblaščen general Gleise fon Horstenau in veleposlanik Siegfried Kasche) so v Zagrebu obstajali zelo močni centri SD, gestapa in Abwehra, pa tudi radijsko prisluškovalni center Abwehra (predvsem zaradi spremljanja dveh sovjetskih Obc – vojaškega in Kominterne, ki ga je vodil naš rojak Josip Kopinič). V takih okoliščinah so Nemci poskrbeli za »legalne« oblike sodelovanja, s katerimi so dobivali praktično prav vse podatke o NOG na ozemlju NDH in o NOV tudi širše. Poleg tega je znano, da so imele nemške službe v vrhovih Uns-a svoje uradne predstavnike in tudi tajne sodelavce. Tako se pogosto zanemarja, da je bil Evgen Kvaternik - Dido, sicer šef Uns-a, tudi tajni agent gestapa. Bil je namreč v neposrednih stikih s Konradom Klaserjem, predstavnikom dunajske centrale gestapa, ki je pokrivala cel Balkan!

In kdo je bil Klaser? To je bil pravzaprav Kurt Koper, nekdanji sekretar KP Avstrije, ki ga je gestapo pridobil za sodelovanje že pred odhodom v Španijo (1937), kasneje pa mu je uspelo

⁵⁰ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, naslovna stran.

⁵¹ Isto, str. 55–85.

⁵² Isto, str. 96.

⁵³ Isto, str. 78.

prodreti v sam vrh KP Avstrije. To vedo vsi »partijski« zgodovinarji in bivši člani partijskega vodstva! Klaser alias Koper je že maja 1941 prišel v Zagreb z nalogo, da organizira ustaško obveščevalno službo in kot specialist usmerja vdore v CK KP Hrvaške. To mu je kasneje tudi uspelo (primer Andrije Hebranga, član CK KPJ, najprej ustaško-gestapovski, pozneje sovjetski agent). Čeprav je bil Klaser glavni Kvaternikov svetovalec (ali pa Kvaternik njegov agent), je vseeno na mesto vodje specialnega oddelka »protikomunistične obveščevalne službe« vrnil svojega agenta Zvonimirja Kojadina. Glavna naloga tega oddelka je bila agenturni vdor v enote NOV. Torej, če Klaser »uradnega« podatka ni dobil od Kvaternika, mu ga je gotovo sporočil Kojadin, ki je imel podroben pregled vseh štabov in enot v NDH, kakor tudi sezname ujetnikov, dezertarjev in drugih oseb, ki bi prišli v poštev kot sodelavci v načrtovanih obveščevalnih akcijah. Znano je tudi, da je bil Uns organiziran docela po nemškem vzorcu (v vsaki vasi, ulici, četrti so imeli svoje sodelavce in informatorje), pa je zato povsem realno predpostaviti, da je že ob prvem pojavu »slovenske banditske divizije« začel intenzivno delovati celoten aparat Uns-a in vseh drugih služb. Samo njihove arhive (če so ohranjene) bi bilo potrebno pogledati.

Zato je neresno trditi, da ustaši niso reagirali⁵⁴. Saj so reagirali! Med pohodom čez Hrvaško, ki se je zavlekel (s 13 na 30 dni), je 14. divizija imela deset (10) manjših ali večjih bojnih spopadov, kar je z varnostnega stališča (in naloge, naj se izogiba spopadom) vsekakor ni nepomembno. Zato se moram vsaj na kratko ustaviti pri teh spopadih. Analitiki nemške in ustaške obveščevalne službe so namreč le tako lahko spremljali smer in ugotavljali cilj pohoda 14. divizije čez Hrvaško, ne računajoč pri tem na podatke agenturne mreže na terenu, podatke od ujetnikov in dezertarjev, še manj pa od agentov v sami diviziji. Kronologija teh desetih spopadov pa je bila takšna:

- 1) Dne 10. 1. 1944 zvečer, že ob koncu prvega dne pohoda, so 846. polk 392. legionarske divizije⁵⁵ ter okrog 600 ustašev in domobranov⁵⁶ postavili dve zasedi pri prehodu proge in ceste Zagreb–Karlovac. To pomeni, da so pričakovali prihod divizije. Preboj je uspel po triurnem srditem boju, pri čemer je bila enota identificirana kot »slovenska«⁵⁷. Hkrati sta bili med GŠS in poveljstvom 14. divizije izmenjani radijski depeši; iz njiju je razvidno, da je bil GŠS resno zaskrbljen, ker je divizija že na začetku pohoda naletela na nemško-ustaško zasedo! Diviziji je svetoval, naj v nadaljevanju poti opravlja predhodno izvidovanje, naj se opira na lastne sile in naj »... nikomur ne zaupa smeri pohoda«⁵⁸. Očitno je torej, da so ustaško-nemški obveščevalni organi registrirali ta prehod slovenske divizije čez cesto in progo Zagreb–Karlovac, pa je zato bilo logično pričakovati nadaljnje spremljanje in bojno oviranje pohoda 14. divizije čez Hrvaško! Tudi zaradi nemške »šeste« ofenzive v bližnji regiji.
- 2) Dne 12. 1. 1944 zjutraj so v vasi Kozjače in Ključić brdo manjši deli 1. kozaške divizije, ki je varovala progo Zagreb–Sisak, napadli dele Bračičeve in Šercerjeve brigade in se kasneje umaknili⁵⁹. Tomšičevo brigado pa je pri Šiljakovini napadlo okrog 400 ustašev, zato so divizijski štab opozorili, da »... sovražnik nekaj sluti«⁶⁰. Poveljstvo divizije je

⁵⁴ Isto, str. 78.

⁵⁵ *Arhiv VZI JLA* Beograd, fasc. 1/118 in 2/18, K-18.

⁵⁶ Franci Strle, *Tomšičeva brigada 1944*, Maribor, 1995, str. 22.

⁵⁷ *Arhiv Izdg*, fasc. 334/IV (Kronika 14. divizije).

⁵⁸ *Zbornik*, VI-10-52.

⁵⁹ *Zbornik*, VI-23-119 in 120.

⁶⁰ Franci Strle, *Tomšičeva brigada 1944*, Maribor, 1995, str. 27.

takoj zatem sklicalo posvet, na katerem so sodelovali tudi načelniki Broc. Odločeno je bilo, naj divizijski in brigadni obveščevalci sami zavarujejo prehod čez reko Savo! Torej, že omenjeno »etapno« zavarovanje ni vzbujalo zaupanja!

- 3) Dne 13. 1. 1944 je neidentificirana ustaška enota ob prehodu ceste in železniške proge Zagreb–Sisak, med železniškima postajama Turopolje in Peščenica, napadla zaščitnico Bračičeve brigade, pri čemer je borec – puškomitraljezec izginil! Nadaljnji pohod je bil zaustavljen zaradi »... velikih premikov nemških čet in motorizacije po cesti in železnici od Beograda do Zagreba«⁶¹. Vsakemu obveščevalcu je znano, zakaj se napade zaščitnica in da puškomitraljezec ni mogel kar tako izginiti! Verjetno je šlo za izvidniški napad na zaščitnico radi zajetja »živega jezika«. Usoda izginulega puškomitraljezca ni znana, saj načelnik Broc ni mogel posredovati pri terenski obveščevalni službi, ker take službe takrat na Hrvaškem niso imeli. Pozornost zaslužijo tudi »veliki premiki«, saj je vendarle šlo za znano nemško 7. SS divizijo Prinz Evgen.
- 4) Dne 15. 1. 1944 je ob prehodu proge Zagreb–Virovitica pri vasi Križ prišlo do daljšega spopada z ustaško zasedo (zopet), ki ji je na pomoč prihitel celo oklepni vlak⁶². Že smo omenili, da zasedo postavljamo, če pričakujemo določeno enoto

Omenil sem že, da bi bilo potrebno pogledati ustaško-domobranske arhive. Dne 18. 1. 1944 je namreč domobransko poveljstvo sporočilo, da so bile na območju severno od Siska opažene močnejše koncentracije »... partizanskih sil – verjetno Italijanov in Slovencev«⁶³. Poročilo se verjetno nanaša na prehod ceste Zagreb–Sisak dne 12. 1. 1944, torej je napisano s šestdnevno zamudo. Dragoceno pa je zato, ker omenja skoraj točno številčno stanje in tudi narodnostno sestavo (po Slamičevi izjavi so italijanski borci dovcerajšnje zaveznike obkladali s sočnimi rimskimi izrazi). Takšna in podobna poročila so dobili tudi Nemci, zelo redko pa so zabeležena telefonska sporočila!

- 5) Dne 22. 1. 1944 je Šercerjeva brigada v vasi Sesvete »... odbila napad ustašev«⁶⁴. Namestnik poveljnika divizije pa je v svoj dnevnik zapisal »... ustaši posedajo cesto Varaždin – Zagreb«, prejšnjega napada ustašev pa sploh ne omenja⁶⁵.

General Ambrožič je po petih (opisanih) spopadih prostodušno zapisal: »Divizija se na poti ni spopadala, ker je bilo v skladu z njenimi načrti. Sovražnik je ni napadal, iz česar bi bilo moč sklepati, da je na svojem ozemlju še ni določeno zasledil«⁶⁶. Žal, takšnih sklepov priznanega partizanskega generala zares ne bi hotel komentirati!

Naj spomnim, da so tega dne tudi borcem sporočili cilj pohoda – Štajerska (po nekaterih podatkih se je to zgodilo šele 26. 1. 1944).

Dne 23. 1. 1944 je bilo registrirano poročilo domobranskega poveljstva, v katerem piše: »... 19. in 20. 1. 1944 zbiranje part (slovenskega korpusa – verjetno 4.000?) na področju

⁶¹ *Zbornik*, VI-10-199.

⁶² Isto.

⁶³ *Zbornik*, VI- 23-164.

⁶⁴ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 64.

⁶⁵ *Zbornik*, VI-10-199.

⁶⁶ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 66.

j/v in vzhodno od Križevcev«⁶⁷. To poročilo je predvsem zanimivo, ker se ne nanaša na kakšne spopad, temveč je skoraj »čisto« analitično obveščevalno poročilo, sestavljena na podlagi obvestil in poročil agenture in informatorjev po vaseh in krajih skozi katere je divizija hodila. Zanj je značilno pretiravanje (4.000 borcev) in vrsta enote (korpus), pravilno pa je ugotovljena narodnostna sestava, kar priča, da so informatorji imeli stike z borci! Nobenega dvoma ni, da Nemci tega poročila ne bi dobili.

- 6) Dne 25. 1. 1944 so ustaši v vasi Donja Rijeka ujeli dva kurirja Doc (1), s čimer je »... tajnost pohoda bila v nevarnosti«. V nevarnosti pa je bila tudi zaradi tega, ker je »... vest o pohodu na Štajersko potovala s Štirinajsto in se naglo širila med hrvaškimi prebivalci«⁶⁸. Iz dnevnika namestnika poveljnika divizije je vidno, da je bila tega dne »... cesta Zagreb–Varaždin močno zastražena, prehod pa nemogoč«⁶⁹. Ocenjeno je tudi bilo, da to ni bila zaporna črta proti 14. diviziji, ampak del ustaške ofenzivne akcije pod šifro »Dubrovnik«, usmerjene proti hrvaškim enotam NOV na Kalniku⁷⁰.

Če vse tri trditve povežem, se moramo strinjati, da po zajetju dveh kurirjev Doc zares ne moremo več govoriti o tajnosti pohoda, niti o pričakovanem operativnem presenečenju Nemcev! Dvomljiv pa je seveda tudi zaključek, komu je bila namenjena zaporna črta: slovenski divizija ali lokalnemu partizanskemu odredu! Odgovor je sledil že naslednje dni.

- 7) Dne 29. 1. 1944 so ustaši iz Zlatarja napadli Zagorski odred v vasi Selnice; 2. bataljona Šercerjeve brigade mu je bratski priskočil na pomoč in ustaše pregnal v sam Zlatar⁷¹. Skoraj gotovo je, da so ustaši zvedeli za spopad s slovensko enoto, saj jim je zatem zapovedano, da morajo »... izslediti slovensko divizijo in ugotoviti, kaj namerava«⁷².
- 8) Verjetno je skladno s tem poveljem naslednjega dne – 30. 1. 1944 okrog 500 ustašev iz Zlatarja napadlo Tomšičevo in Bračičevo brigado, ki sta napad uspešno odbili in ustaše pregnali vse do Zlatarja. Nekdanji načelnik Broc Bračičeve brigade je zapisal (to pa mi je potrdil tudi v pogovoru): »Od tega dne naprej nas je na pohodu stalno spremljala »Roda«. Ker smo marširali podnevi, je pilot-izvidnik lahko dobil točne podatke o številčnem stanju divizije in njeni oborožitvi⁷³. Komentar ni potreben, saj je skoraj gotovo, da je pilot-izvidnik »Rode« imel vsaj dober fotoaparatus in radijsko postajo, da je mogel poročati celo iz letala ...
- 9) Dne 1. 2. 1944 je 1. bataljon Bračičeve brigade v vasi Radoboj napadlo 300 ustašem iz Krapine. Očitno je bilo, da je bil napad vnaprej pripravljen in izveden s ciljem ohraniti bojni stik.
- 10) Naslednjega dne, 2. 2. 1944, je Bračičeva brigada v vasi Radoboj ponovno doživela krajši spopad z ustaši in jih pregnala. Ustaše so vseeno ohranili bojni stik. 14. divizija je nameravala 5. 2. 1944 preiti mejo (Sotlo) na odseku Klanjec–Zelenjak, a tega ni storila,

⁶⁷ *Zbornik*, VI-23-170.

⁶⁸ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 68.

⁶⁹ *Zbornik*, VI-10-199.

⁷⁰ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 67.

⁷¹ Isto, str. 67.

⁷² Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 45.

⁷³ Herman Slamič - Urh, *S Štirinajsto na Štajersko*, Nova Gorica, 1962; pogovor 29. 1. 1980 v Novi Gorici – zabeležka pri avtorju.

saj so izvidnice poročale, da so se na tem odseku »... nahajale močne nemške zasede«⁷⁴. To samo pomeni, da so Nemci pričakovali prehod divizije na točno določenem mestu (morda tudi iz agenturnih poročil?), pa tako sploh ni upravičeno govoriti (pisati) o taktičnem niti o operativnem presenečenju! To je vsekakor tudi rezultat navedenih desetih bojnih spopadov, da ne omenjam agenturnega spremljanja pohoda 14. divizije na Štajersko! Prej bi menil, da so Nemci presenetili 14. divizijo in jo »navlekli« tja, kjer so oni načrtovali voditi uničujočo bitko, pri čemer je sneg in mraz pomenil oviro za obe strani.

Poveljstvo 14. divizije ni spoštovalo ukaza GŠS, naj se izogiba večjim spopadom, da bi s smerjo svojega pohoda čez Hrvaško in vdora na Štajersko presenetila Nemce. To se ni zgodilo! Jasno smo videli, da so Nemci že zgodaj opazili navzočnost 14. divizije na pohodu čez Hrvaško in da so jo tudi pričakali na določenem delu meje! Torej, presenečenje ni bilo doseženo!

Dokaz o tem je tudi poročilo nemškega polkovnika Treecka (zamenjal Galla), ko je za 5. 2. 1944 zapisal: »Zvedelo se je, da se na hrvaškem ozemlju, proti Kunšpergu v okraju Brežice, zbira 1.000–1.500 partizanov z namenom, da vpadejo na Spodnje Štajersko«⁷⁵. Naj omenim, da gre za začetni del zbirnega poročila polkovnika Treecka, v katerem pa ni omenjen vir. To pomeni, da je šlo dejansko za poročilo 1. C častnika oziroma obveščevalnega organa (Abwehra ali gestapa), pridobljenega iz oporišč Kozje ali Bizeljsko, ali pa je del sumarnega poročila skupnih nemško-ustaških obveščevalnih služb. Osebno celo menim, da je šlo za rekapitulacijo agenturnih poročil, primerno predelanih, da se ne bi odkrili viri! Ker je omenjeno tudi »hrvaško ozemlje«, je zelo verjetno, da gre res za poročilo agenta s hrvaškega ozemlja, vsi drugi podatki pa so tako in tako točni! Če vemo, da se poveljniku navadno sporočijo le glavni elementi obveščevalnega poročila (posebno še agenturnega), kot je bilo storjeno ob tej priložnosti (enota in jakost, kraj, čas in cilj), in brez omembe vira, potem je skoraj gotovo, da je 1. C častnik imel popolnejše poročilo. Agenturni del je verjetno celo uničil(sežgal) in tako zagodel zgodovinarjem, ki se ne spoznajo na metodologijo obveščevalnega delovanja ...

Z natančno analizo »bojnega poročila« polkovnika Treecka sem odkril še eno zanimivo podrobnost. Namreč, za 12. 2. 1944 nemški poveljnik že navaja podrobnejše obveščevalno poročilo, kot vir pa omenja »izjave ujetnikov in prebežnikov«! Čeprav so v Treeckovem poročilu, pa tudi v dnevniku Toneta Vidmarja, namestnika poveljnika 14. divizije, navedene lastne in nasprotnikove izgube, dnevno in celo poimensko, je vsekakor zanimiva ugotovitev, da med 6. in 12. 2. 1944 niso omenjeni nobeni ujetniki niti prebežniki (dezertarji)! Kaj to pomeni? Le to, da si polkovnik Treeck vira najverjetneje ni izmislil, ampak mu takšno poročilo pripravil njegov 1. C častnik!

Zato si velja ogledati ta del poročila v celoti (prevodu):

»Iz izjav ujetih in prebeglih je bila medtem ugotovljena točna jakost in sestava celotne banditske divizije. Gre za 14. slovensko komunistično divizijo, ki jo sestavljajo 3 brigade, vsaka brigada pa ima po 3 bataljone. Moč banditske divizije znaša 1.200 borcev. Od težke oborožitve ima vsaka brigada 2 lahka pt topa, 3 srednje minometalce,

⁷⁴ Zbornik, VI-11-199.

⁷⁵ Isto, VI-11-141.

15–20 lahkih minometalcev, 9 težkih in okrog 15 lahkih mitraljezov. Naloga bande je, da se vsidra na nemškem obmejnem področju, da izvaja prisilno mobilizacijo, da z nasiljem in sabotажami uničuje nemška oporišča in naprave ter da prevzame politično oblast»⁷⁶.

Ker sem že dokazal, da vir teh podatkov niso mogli biti ne ujetniki in ne pribežniki po prehodu čez Sotlo (že prej izginulega mitraljezca in dveh zajetih kurirjev Doc ne štejem), se postavlja vprašanje, ali je možno locirati vir teh dokaj natančnih podatkov? Vsaj približno... Metoda ni zapletena: najprej bomo pogledali stvarno stanje divizije po prihodu na Štajersko in ga nato primerjali z omenjenim poročilom.

Na začetku pohoda je 14. divizija štela 1.112 borca, na štajersko mejo pa je prišlo 962 borcev (po podatkih kronistov Šercerjeve brigade pa 1.025 borcev), razvrščenih v 3 brigade, vsaka pa je imela po 3 bataljone. Divizija je na začetku pohoda imela naslednjo oborožitev: 2 pt tpa 45 mm, 9 težkih minometalcev 82 mm, 18 lahkih minometalcev 45 mm, 12 pt pušk, 12 težkih in 35 lahkih mitraljezov. Iz medsebojne primerjave je razvidno, da so številčni podatki skoraj točni, le da niso pravilno urejeni! **Namreč, očitno je, da podatki ustrezajo stanju 14. divizije pred začetkom pohoda!** To pa pomeni, da ne gre za nobene izjave »ujetnikov in prebežnikov«, temveč za **precej točno agenturno poročilo, poslano pred začetkom pohoda ali pa takoj po njem!**

Namreč, divizija je del »težke« oborožitve pustila zastražene na Hrvaškem! Da gre res za kvalitetno agenturno poročilo pa nedvomno potrjujejo zelo točni opisni podatki o cilju in nalogah divizije po prihodu na Štajersko! Seveda sem opazil tudi napako, namreč, da je divizijska oborožitev pripisana vsaki brigadi, kar pomeni, da je podatek napačno sporočen ali pa nepravilno preveden!

Sklenem lahko, da pohod 14. divizije čez Hrvaško v obveščevalno-varnostnem pogledu ni potekal, kot je bilo načrtovano (13 dni) in ukazano (brez bojev). Zato pohod ni bil niti tajen niti ni presenetil ustašev in Nemcev. Med celotnim pohodom, dolgim 370 kilometrov, ki je trajal 30 dni, je 14. divizija odkrivala svojo navzočnost na Hrvaškem predvsem z boji in spopadi (kot posledica slabe varnostno-obveščevalne zaščite), pa tudi z nepotrebnimi mitingi in gostijami po vaseh, zaradi česar je bila na vsej poti intenzivno spremljana z obveščevalno-izvidniškimi metodami in sredstvi. Z natančno analizo bojnega poročila nemškega poveljnika pa je mogoče ugotoviti celo navzočnost izvrstnega sovražnega agenta v diviziji, ki je svoje poročila predal ob samem začetku pohoda!

Obveščevalno-varnostni ukrepi ob sprejemu 14. divizije na Štajerskem

Ker je bila 14. divizija pod neposrednim poveljstvom GŠS, je le-ta poskrbel za obsežne ukrepe ob njenem prihodu – sprejemu na Štajerskem, in sicer:

- Z depešo, poslano 2. 1. 1944, je štabu 4. Opc naložil, naj organizira sprejem 14. divizije in koordinira vse druge akcije,⁷⁷ vendar pa ni bilo nobenega sestanka niti načrta o usklajenem delovanju enot na Štajerskem! Štab 4. Opc je šele 11. 2. 1944 izdal ukaz o aktiviranju svojih enot, ki pa ni imel nobenega učinka, saj sta Zidanškova in Šlandrova

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto, VI-10-7 in 66

brigada naleteli na 14. divizijo šele po končani nemški ofenzivi⁷⁸. Šlandrovo brigado je zaradi njenega umika na Koroško GŠS 2. 1. 1944 kritiziral, ker da bi morala narediti premik na vzhod zaradi vzpostavljanja zveze s hrvaškimi partizani in sprejema 14. divizije⁷⁹.

- Na Kozjansko je bil takoj poslan stotnik Alojz Pacek - Platin in ta je 13. 1. 1944 štabu 4. Opc prinesel pisni ukaz o sprejemu 14. divizije. Stotniku Platinu je bilo torej naloženo, naj v imenu štaba 4. Opc vzpostavi zvezo in izpelje sprejem 14. divizije, prav tako pa je bil zavezan tudi za organizacijo »sodelovanja in koordinacije operacij med enotami naše cone in divizije.⁸⁰ Stotnik Platin je zvezo z divizijo vzpostavil 5. 2. 1944,⁸¹ po nekaterih podatkih pa že 3. 2. 1944 v G. Jesenju⁸².
- Na Kozjansko so bili poslani še: Tone Dvojmoč zaradi aktiviranja političnih organizacij na terenu, Franc Godler - Blisk, načelnik za TV zveze, z nalogo, da organizira zveze 14. divizije preko mreže TV oziroma kurirskih postaj na Štajerskem⁸³, poslan pa je bil tudi Rudi Knez - Silas, načelnik Vos za Štajersko, s patroljo šestih vosovcev, ki pa menda ni hotel dati svojih sodelavcev na razpolago 14. diviziji⁸⁴.
- Poleg tega je preko štaba 4. Opc 27. 1. 1944 nasproti 14. diviziji odšel Matevž Hace, namestnik političnega komisarja 14. divizije (ta je prikrito vodil protiobveščevalno službo divizije preko namestnikov politkomisarjev brigad in bataljonov!), ki je bil podrobno seznanjen s stanjem na Kozjanskem in tudi na Štajerskem, in bi to seveda moral prenesti poveljstvu 14. divizije⁸⁵.

Klub takim pripravam (da ne omenjam poskusov Doc, da bi s svojimi silami zbral določene podatke, po izjavi Antona Andolška) čudi izjava tedanjega poveljnika 14. divizije Jožeta Klanjška - Vasje, da je bil položaj »... preko meje divizije popolnoma neznan«⁸⁶. Upravičeno se lahko vprašamo: ali se je poveljnik divizije opravičeval zaradi nepoznavanja razmer ali pa mu podrejeni niso posredovali potrebne podatke za presojo položaja.

Resnici na ljubo moram povedati: prvič – štab 4. Opc je kar redno obveščal GŠS o položaju na Štajerskem in tako pošiljal tudi podatke, pomembne za 14. divizijo⁸⁷, ki pa ji, sodeč po dokumentih, niso bili sporočeni, in drugič – 14. divizija je bila pred odhodom napačno obveščena o možnostih 4. Opc glede obveščevalno-varnostnega sprejema! Štab 4. Opc je namreč že 7. 1. 1944 obvestil GŠS, da so v okviru 4. Opc in podrejenih enot ustanovljeno Obc, vendar je pri tem poudaril, da je obveščevalna služba »... šele postavljena na noge«⁸⁸. Z drugimi besedami – od nje ni bilo mogoče pričakovati pomembnejše pomoči in tudi ne, kot je bilo mišljeno, da bi si 14. divizija »... lahko pomagala z obveščevalno mrežo cone«⁸⁹.

⁷⁸ Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 95–116.

⁷⁹ Dr. Miroslav Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, Ljubljana, 1971, str. 21.

⁸⁰ *Zbornik*, VI-10-7 in 66.

⁸¹ *Zbornik*, VI-11-20.

⁸² Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 48–49.

⁸³ Franc Godler - Blisk, *Spomini*, Arhiv Izdg.

⁸⁴ Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1964, str. 95.

⁸⁵ *Zbornik*, VI-10-168.

⁸⁶ Jože Klanjšek - Vasja, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953.

⁸⁷ *Zbornik*, VI-10-30.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

V takih okoliščinah nas ne sme presenečati, ker obveščevalna služba 4. Opc (šele ustanovljena, na sprejem 14. divizije pa je bil poslan celo vodja pokrajinske komisije Vos-a, ki je potem z divizijo ostal od 11. do 17. 2. 1944) in Doc nista mogla poveljstvu preskrbeti podatkov o razporedu sovražnikovih sil na širšem območju oziroma smeri pohoda divizije. Dostopni so bili le podatki o dnevni nalogi in še to le pred začetkom prehoda reke Sotle⁹⁰,

Očitno pa je tudi, da poveljnik divizije zares ni poznal stanja na Štajerskem! V svojem povojnem poročilu piše, da so vedeli »... samo to, da so v mejnem pasu naseljeni Besarabci in Kočevarji in da so bili Slovenci od 1941 do 1843 izseljeni v Šlezijo in Srbijo«⁹¹, da je bila divizija takoj po prihodu na Štajersko obkoljena od okrog 1.800 Nemcev in da so že iz prvega spopada in smeri nastopanja Nemcev »... lahko jasno sklepalo, da sovražnik zelo dobro pozna razpored enot divizije«⁹². Iz navedenega je razvidno, da je bivši poveljnik divizije namigoval na navzočnost nemške agenture v sami diviziji! Kasneje bomo videli, ali so obveščevalci oziroma protiobveščevalci (namestniki politkomisarjev!) res zanemarili svoje naloge in obveznosti.

Končno moram zaradi zgodovinske resnice povedati, da štab 4. Opc in PK KPS za Štajersko sploh nista bila konzultirana o pripravah 14. divizije za pohod na Štajersko! Tudi Matevž Hace, ki je bil poslan v divizijo za namestnika politkomisarja (glavnega protiobveščevalca!) ni štabu 4. Opc nič povedal o pohodu. Zdelo se je, da se štabu 4. Opc ne zaupa! Končno, Viktor Avbelj, predstavnik GŠS, bi moral biti koordinator v štabu 4. Opc, ne pa da je bil v štabu oziroma poveljstvu 14. divizije! Tudi general Ambrožič je naknadno ugotovil, da je bila »velika napaka«, ker je divizijo dejansko vodil Viktor Avbelj, ki ni imel potrebnega vojaškega znanja⁹³! In povsem smešna stvar, o prihodu 14. divizije na Štajersko je štab 4. Opc zvedel od neke aktivistke, ki je to slišala na vlaku, ko se je peljala proti Zidanemu mostu⁹⁴!

Preden nadaljujem, se moram ustaviti še ob značilni podrobnosti, ki zadeva »zasluge« obveščevalcev glede prehoda čez reko Sotlo! Ob tem želim poudariti, da je o nekaterih napakah obveščevalcev divizije resnično neprijetno pisati, saj so prav oni najpogosteje reševali divizijo iz raznih zagat in (poveljniških) napak! Po drugi strani pa je pomembno in že tudi skrajni čas, da kritično spregovorimo tudi o napakah obveščevalcev – vosovcev (poznejših oznovcev in kosovcev – mnogi se tega bojijo, so mi povedali!), saj bomo le tako zvedeli za pravo resnico! Seveda, pozornost zasluži tudi to, da že končno zvemo, zakaj nekateri posamezniki uporabljajo zgodovinske ponaredke (poudarjanje zaslug ali pa prikrivanje napak)!

Eno od takšnih vprašanj je tudi prehod reke Sotle oziroma, kdo je za potrebe 14. divizije 6. 2. 1944 postavil most čez Sotlo! Nekako je sprejeto stališče generala Ambrožiča, da je most čez Sotlo postavila »... skupina iz hrvaškega odporniškega gibanja pod vodstvom Jožeta Juraka« in da je »... vsa dela vodil Herman Slamič - Urh, gradbeni tehnik in obveščevalec Bračičeve brigade⁹⁵. To inačico mi je v pogovoru potrdil tudi pokojni Slamič in še povedal, da ima

⁹⁰ Jože Klanjšek - Vasja, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953.

⁹¹ *Zbornik*, VII11-21, Poročilo: »...z druge strani položaje držijo Besarabci in Kočevarji. Meja je delno minirana. Podatke... Naprej ne vemo. Sestava: Wehrmannschaft, graničarji in žandarji. Moč: 30-300. Rudi«.

⁹² Jože Klanjšek - Vasja, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953.

⁹³ Lado Ambrožič ml., *Novljanovo stoletje*, Ljubljana, 2006, str. 376 in 520.

⁹⁴ Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 382.

⁹⁵ Lado Ambrožič - Novljan, *Pohod štirinajste*, Ljubljana, 1978, str. 87.

omenjeni Jurak zapisano, da je »5. januarja prišel Slamič«. Slamič mi je povedal, da je most postavil osebno, in sicer tako, da je poleg reke podrl dve drevesi, čez njiju pa so nato Jurak in njegovi sodelavci polagali hlode in namestili slamo (zaradi topota konj!). Vse to je, čeprav malo drugače, Slamič že prej opisal⁹⁶.

Slamičeve zasluge je resno omajal pokojni Milan Guček, kronist Šercerjeve brigade, ko je objavil članek z naslovom *Kdo je postavil most čez Sotlo*⁹⁷? Celo stvar mi je v pogovoru tudi podrobneje razložil. Namreč, s podrobnim raziskovanjem bojne poti Šercerjeve brigade, ki je tudi prva prešla most čez Sotlo, je prišel do zanimivega rezultata, ko je ugotovil, da si zasluge za postavitve omenjenega mosta pripisuje nič manj kot pet obveščevalcev oziroma terencev! Ker je očitno, da tu nekaj ni v redu, pogledajmo na kratko vseh pet primerov:

- Jože Jurak, pokojni mizar iz vasi Plavič, je imel koledar, v katerega je zapisal te podrobnosti: 17. 1. 1944 – trije častniki 14. divizije imeli sestanek s terenskimi aktivisti; bili obveščeni, da 3. 2. 1944 pride 14. divizija v Zagorsko Selo; osebno dobil nalogo, da podre šest smrek in jih pripelje na travnik izpred »Graha«; 25. 1. 1944 je neki stotnik imel sestanek z večjo skupino aktivistov; 29. 1. 1944 je prišel neki obveščevalec 14. divizije, ki je Juraku neposredno dal nalogo, naj skupaj s skupino 5–7 terencev postavi most 3. 2. 1944, kar so tudi storili;
- V pogovoru z bivšim stotnikom Platinom, častnikom za zvezo v štabu 4. Opc, je ta Gučku potrdil, da je organiziral Jurakovo skupino, zanimal pa je, da bi karkoli rekel o datumu prihoda 14. divizije (!), saj tudi sam ni vedel, kdaj bo prišla. Iz neke brzojavke pa zvemo, da se je stotnik Platin dne 3. 2. 1944 javil oziroma vzpostavil stik s 14. divizijo na področju vasi Radoboj – G. in D. Jesenje⁹⁸;
- Potem ko je Milan Guček leta 1969 objavil radijsko reportažo o postavitvi mostu čez Sotlo, se mu je javila Marija Sladović - Hohnjec iz Celja. Ta je trdila, da je omenjeni most postavil njen oče Anton Sladović iz Zagorskega Sela, ne pa Jože Jurak! Navedla je tudi, da je njen oče bil v Zagorskem Selu glavni terenski delavec in tudi obveščevalec na zvezi Alojza Vrečka - Borisa, da so most postavljali dvakrat (3. 2. 1944, in ker divizija ni prišla, so ga podrl in potem ponovno postavili 5. 2. 1944). Zanimivo je tudi, da je Jurak na sestanku 17. 1. 1944 zapisal na koledar neke Jožeta Sladovića, ne pa Antona!
- Alojz Vrečko - Boris, kurir TV–S 28, odgovoren za vzdrževanje zveze med Slovenijo in Hrvaško, je Gučku izjavil (1952 je o tem pisal v reviji Borec), da je konec januarja 1944 po ustaljenem načinu zvez preko TV postaj prejel pismo štaba 4. Opc, v katerem je dobil nalogo, naj organizira sprejem 14. divizije in njen prehod čez Sotlo. V tem pismu je bila menda označena tudi smer gibanja divizije, da bi vedel, kje naj organizira sprejem divizije (nekdanji vodilni člana štaba 4. Opc so Gučku povedali, da se podobnega pisma ne spominjajo!). Vrečko dalje pravi, da je s seboj vzel kurirja »Triglava« in ga pustil pri svoji zvezi Antonu Sladoviću v Zagorskem Selu, sam pa je šel naproti 14. diviziji in jo našel pod Tuhljem! V diviziji so že vedeli za njegov prihod, zato se je vrnil k Sladoviću. Prosil ga je, naj s pomočjo drugih terencev pripravi most v bližini vasi Sv. Katarina. Potem se je v gostilni v Sv. Katarini sestal z nekom častnikom (po opisu sodeč bi to lahko bil Slamič)

⁹⁶ Herman Slamič - Urh, *S Štirinajsto na Štajersko*, Nova Gorica, 1962.

⁹⁷ *Delo – Sobotna priloga*, Ljubljana, 2. 2. 1980.

⁹⁸ *Zbornik*, VI-11-20.

in se zanimal, kako napreduje gradnja mostu. Zatem je Vrečko preko Sladovića zbral 12 terencev, ki so postavili most! Vrečko je odšel v omenjeno gostilno, kamor je prišel štab 14. divizije, in obvestil poveljnika, da je most postavljen! Na zahtevo štabovcev jim je celo našel vodiča, nekega čevljarja, Štajerca, in ta je potem divizijo vodil proti vasi Buče⁹⁹.

- Peti graditelj pa je Slamič! Njegovo inačico sem že navedel.

Torej, samo en most in pet graditeljev! No, vsekakor to ni tako nebitveno za naš predmet proučevanja, ker se upravičeno postavlja vprašanje: ali gre za prilaščanje zaslug, hvalisanje, subjektivnost udeležencev pohoda, ali pa je vmes kaj drugega. Če bi se že moral odločiti med petimi »graditelji« mostu, potem bi se najprej odločil za Alojza Vrečka - Borisa¹⁰⁰. Prevagala je podrobnost, kako je Vrečko želel prevarati ustaške informatorje (torej so obstajali!) glede kraja postavitve pravega mostu. Svojega sodelavca Rudija Bušketa je poslal v gostilno v Klanjec z nalogo, naj se tam razgovori, da bodo »partizani udarili preko mostu v Klanjcu«. Kakšne posledice je imela taka samoiniciativna prevara, je vidno iz postopkov 14. divizije¹⁰¹. Lahko pa predpostavimo, da je tudi ta podatek prišel v že omenjeno Treeckovo poročilo o namerah 14. divizije? Tako izgleda, da so Nemci res nasedli dozdevnemu zaupnemu poročilu, da bo slovenski korpus udaril na Bizeljsko čez most v Mačka vasi nad Klanjcem.

Nazadnje so se brigadni kronisti zedinili, da je pravi graditelj mostu vendarle Vrečko, priprave pa so nadzorovali vsi trije obveščevalni častniki brigad, na čelu s Slamičem! Naj bo!

Seveda pa je še vedno vprašljiv zaključek, da je neopaženi prehod čez Sotlo velik uspeh in »... dokaz, da je Štirinajsta taktično in operativno presenetila Nemce!«¹⁰².

Ne bo držalo! Kajti ne smemo pozabiti, da so divizijski obveščevalci zvedeli, da je 649. bataljon deželnih lovcev že 5. 2. 1944 ob 23. uri dobil zapoved za strogo pripravljenost¹⁰³, ali pa dejstvo, da je nemška izvidniško-konjeniška patrolja že 28. 1. 1944 v dolini Bednje spraševala domačine, ali je bila pri njih neka »banditska divizija«¹⁰⁴.

Iz povedanega lahko sledi sklep, da so bili za organizirani sprejem 14. divizije predvideni zadostni ukrepi, očitno pa je, da le-ti niso bili usklajeni!

Postopki in delovanje obveščevalno-varnostnih organov 14. divizije na pohodu čez Štajersko

⁹⁹ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959, str. 520: »Do 18. 2. 1944 nas je vodil neki Ivan, Štajerc, potem pa smo hodili samo po vojaških specialkah«.

¹⁰⁰ - »Most čez Sotlo so postavili hrvaški terenci s pomočjo 2. bataljona Tomšičeve brigade«. *Arhiv Izdg*, fasc. 334/IV (Kronika 14. divizije);

- »Reko Sotlo in mejo smo prešli pri Sv. Katarini, most so postavili Hrvatje«. *Zbornik*, VI-11-107;

- »Most preko Sotle so nam postavili hrvaški partizani, bil je ozek in malce je visel, padla nam je ena mula«. France Strle, *Med proletarci*.

¹⁰¹ »Imeli smo namen, da mejo prečkamo na odseku Klanjec–Zelenjak, ali tam so bile močne nemške zasede. Zaradi tega smo se vrnili na stare položaje«. *Zbornik*, VI-11-107.

¹⁰² Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 53.

¹⁰³ Isto, str. 50.

¹⁰⁴ Isto, str. 61.

Ugotovili smo že, da poveljstvo 14. divizije ni imelo nobenih podatkov o sovražniku in razmerah v smeri pohoda, razen za dan, dva pohoda. Navedli smo tudi razloge, zakaj terenska obveščevalna služba ni mogla učinkovito delovati (bila je šele vzpostavljena!). V prisposodbi rečeno: divizija je bila kot slepec, ki je izgubil očala! No, takoj je treba dodati, da to drži samo delno, kajti upoštevati moramo tudi nemško stran oziroma taktiko, ki 14. diviziji ni dovoljevala svobodnega manevriranja! Namreč, takoj po prihodu na Štajersko je bila 14. divizija skoraj neprestano v nemškem obroču ali pa se je iz njega prebijala. V takšnem položaju in taktiki bojnega delovanja (skupne, ne po brigadah!) se tudi obveščevalni organi niso smeli oddaljevati od divizije in brigad, da bi opravljali daljinsko izvidovanje, ampak so bili ves čas prisiljeni v neposredno in bližnje izvidovanje! To je ta »pekleni načrt«, ki je po mojem mnenju samo posledica napačnih taktičnih in operativnih odločitev GŠS in predvsem poveljstva 14. divizije! Obveščevalce so zaradi njihove utrujenosti pogosto zamenjevali drugi člani štaba in celo poveljnik divizije! Samo nekaj navedb poveljnika in politkomisarja divizije (drugi niso pustili pisnih sledi):

- 8. 2. 1944: »Naši obveščevalci, ki sta jih vodila Bojan in Slamič, so se vrteli okrog deklet in jim razlagali obveščevalno službo. Spodaj po cestah pa so hitele kolone nemških tankov in kamionov«¹⁰⁵;
- »Iz poročil, ki so 12. in 13. februarja prišla od vaščanov in lastnega izvidovanja, se je lahko sklepalo, da k sovražniku prihajajo sveže sile in da je odločen divizijo uničiti«¹⁰⁶;
- 13. 2. 1944: »Tudi naša obveščevalna je bila zelo izčrpana, vendar sta glavna obveščevalca Slamič in Kamnikar Viki - Bojan še vedno pri močeh. V času premika sta naprej poslala brigadne in bataljonske obveščevalce«¹⁰⁷;
- 14. 2. 1944: »Divizijske patrulje so ugotovile, da je osnovna zaporna črta od Konjic do Vitanja in na drugih smereh. Videč, da je prehod na Pohorje nemogoč, se je štab divizije odločil, da gre proti zahodu na Kozjak«¹⁰⁸;
- 15. 2. 1944: »Tudi obveščevalci so bili izčrpani«¹⁰⁹;
- 19. 2. 1944: »Tega dne so zavarovanje izvajali izključno vodilni, bili so na stražah in patroljirali«¹¹⁰;
- 21. 2. 1944: »Obveščevalca Bojan Kamnikar in Slamič sta prinesla novico, da Nemci prevažajo vojake na cesti Šoštanj–Zavodnje–Šentvid–Črna na Koroškem«¹¹¹;
- 22. 2. 1944: »Obveščevalci so sklonjeni hiteli in preklinjajoč poročali o novih nemških zasedah, kolonah in prihajajočih transportih. Ponoči so naše izvidniške patrulje poročale o močnem avtomobilskem prometu na cesti Šoštanj–Mozirje.«¹¹²
- 23. 2. 1944: »Obveščevalci so govorili, da so Nemci v Zavodnjah in pri Belih Vodah in da jih je polna cela Savinjska dolina«¹¹³;
- 24. 2. 1944: »Za nami so prihiteli trije obveščevalci Tomšičeve brigade z vestjo, da iz vasi Raven prihajajo za nami močne nemške kolone gorskih lovcev. Po krajšem posvetovanju

¹⁰⁵ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959.

¹⁰⁶ Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959.

¹¹⁰ Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953.

¹¹¹ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959.

¹¹² Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG, Beograd, 1/1953.

¹¹³ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959.

smo se dogovorili, da se bomo spustili v dolino in navzdol do Ramška. Po večerji smo spet krenili naprej. Vodil nas je Ramšak. Obveščevalci so sporočili, da je Ljubeljski graben poln Nemcev«¹¹⁴.

Iz navedenih izvlečkov o načinu delovanja obveščevalnih organov divizije in brigad lahko sklepam, da je bil štab divizije največkrat prisiljen sprejemati usodne odločitve za rešitev divizije kar na podlagi posameznih poročil obveščevalcev ali celo izvidniških patrolj! Pri tem moramo upoštevati, da so to vedno bila ustna, kratka in jedrnata poročila, saj obveščevalci in štab divizije niso imeli nobenih sredstev za zveze! In ne nazadnje, fizično naprezanje obveščevalcev je bilo mnogo večje kot pri drugih borcih, in kot poudarja divizijski zdravnik, je bilo biološko prosto nepojmljivo, kako so ti ljudje tudi pozimi zdržali take napore! Izvidnik iz Doc Jože Andolšek - Janko mi je preprosto povedal, da so pač bili mladi in zdravi fantje, obenem pa tudi komunisti in skojevci!

Udeleženci pohoda so seveda imeli tudi resne pripombe na delo obveščevalcev. Tako nekdanji namestnik poveljnika divizije piše o zadnjem preboju divizije: »Obveščevalce smo poslali naprej... padli smo v nemško zasedo. Zaradi nepazljivosti obveščevalcev smo tedaj izgubili 21 borcev. Namesto, da nas je vsaj en obveščevalec pričakal pred Rostokom in nas usmeril gor čez hrib, so oni lepo skupaj odšli h kmetu Robanu, kjer so Nemci njih pet takoj pobili. Načelnik Obc, klicali smo ga Gorenc, je šel potem na gestapo v Vransko. Pred koncem vojne se je spet vrnil v partizane. Tako. Potem je bil zaprt, namesto ustreljen«¹¹⁵.

Slamič, načelnik Obc Bračičeve brigade, je zapisal: »Von Treeck je moral priznati, da je bila naša obveščevalna dejavnost na vrhuncu, zlasti še zato, ker se nismo mogli zanašati na pomoč prebivalcev«¹¹⁶.

In kakšen bi bil sklep? Zdi se, da je možen le eden: upoštevajoč vse okoliščine, v katerih so opravljali svoje naloge, lahko brez pomislekov zatrdim, da so prav obveščevalci in izvidniki veliko pripomogli k rešitvi 14. divizije in hkrati dokazali, kako je mogoče obveščevalno delovati v razmerah neprestanega obkroženja in najbolj surove zime, pokončno in nadvse pogumno! To je brez dvoma tudi najpomembnejša izkušnja!

Protiobveščevalna zaščita pohoda 14. divizije na Štajersko

Odgovorni organi GŠS (in CK KPS) so se nedvomno zavedali nevarnosti glede nemške agenture, pa je zato tudi verjetno, da je Glavni Obc – Gobc izvedel določene protiobveščevalne ukrepe (o čemer sicer nimamo nobenih dokumentov in obvestil). Vemo samo, da so neke strokovne naloge pri kadrovskih pripravah za pohod opravili namestniki političnih komisarjev, do tedaj zadolženi predvsem za protiobveščevalno zaščito! Tako je tudi

¹¹⁴ Isto

¹¹⁵ *Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975, str. 518: Seveda ni bilo tako! Glej prilogo 3. Valušnik Franc - Gorenc je bil takrat zajet in odveden na gestapo v Vransko, pristal na »dvojno igro« in bil pozneje celo načelnik Doc 14. divizije in major Ozne. Nekaj mesecev pred svojo smrtjo mi je pripovedoval svojo življenjsko zgodbo, ki so jo krojili visoki partizanski častniki, ki niso ničesar vedeli o operativnih kombinacijah v obveščevalni službi! Sumov in nezaupanja, ker je bil zelo koristen dvojniki gestapa se ni mogel znebiti do konca življenja, pa je zagrenjen tudi umrl.

¹¹⁶ Herman Slamič - Urh, *S Štirinajsto na Štajersko*, Nova Gorica, 1962

razumljivo, da so mi anketirani obveščevalci povedali, da med pripravami in med samim pohodom niso opravljali prav nobenih protiobveščevalnih nalog! Verjetno bo držalo, da so »... pomembne tudi zablode pri političnem in obveščevalnem delu, ki so izvirale iz strahu pred gestapovskimi vrinjenci«¹¹⁷, res pa je tudi, da je vrinjeni gestapovski agent lahko povzročil zelo hude izgube posledice (gestapovski agent v Prešernovi brigadi je leta 1943 povzročil zajetje 80 borcev in še 60 aktivistov na terenu). Zato razne tirade političnih funkcionarjev o gestapovski agenturi niso bile upravičene in pričajo samo o pomanjkanju varnostne kulture in politične odgovornosti za strokovno (ne)delovanje na področju protiobveščevalne zaščite enot in štabov NOV Slovenije! GŠS je šele v drugi polovici leta 1944 uvedel nujno potrebno funkcijo protiobveščevalnih častnikov. Rezultati so kmalu potrdili pravilnost te odločitve!

Analiza bojnega poročila polkovnika Treecka in nekatere navedbe iz brigadnih kronik in pripovedi udeležencev pohoda 14. divizije nas upravičeno navajajo k vprašanju, ali je v diviziji obstajala nemška agentura.

Če upoštevamo, da so vse nemške varnostne institucije na Štajerskem ravno ofenzivnemu agenturnemu vdoru (vrivanju) v partizanske enote in štabe NOV dajale izjemen pomen (uspehi takšnih vdorov so delovanje samo vzpodbujali – Pohorski bataljon, 31. divizija, Šlandrova brigada in druge)¹¹⁸, potem so upravičena prizadevanja, da bi tudi to občutljivo problematiko podrobneje raziskali, še posebej zato, ker se bodo potem sklepi nekaterih odgovornih pokazali v drugačni luči in bodo dobili drugačen pomen!

Zaradi občutljivosti problematike (mnogi so me dobronamerno odvrčali od tega projekta!) sem se oprl na že objavljena pričevanja in dokumente (strnjen povzetek v prilogi števil. 2), ki **potrjujejo, da je v vsaki brigadi zelo verjetno obstajal vrinjen nemški agent!** Končno lahko to sklepamo na podlagi tehle dejstev:

- V sklepnem poročilu poveljnika 14. divizije je tudi neposredni namig na tako možnost, ko zapiše: »Po teku borbe in smereh nastopanja je bilo jasno, da sovražnik zelo dobro pozna razpored enot divizije«¹¹⁹.
- V bojnem poročilu polkovnika Treecka je bilo zapisano tudi tole: »14. 2 je bilo iz zanesljivih virov sporočeno, da se je ena močnejša banditska skupina izvlekla preko zaporne črte Šentjur–Dramlje na vzhod. Obvestilo ni bilo potrjeno«¹²⁰. Če upoštevamo, da je šlo verjetno za agenturni podatek in da je situacija zahtevala pogoste spremembe načrtov, potem je poročilo realno. To še posebej iz razloga, ker se je tega dne 14. divizija rešila iz obroča in z eno brigado vpadla v Dramlje, vendar pa je kasneje smer spremenila proti severu. Iščoč prehod na Pohorje!

¹¹⁷ Franc Strle, *Tomšičeva brigada II*, Maribor, 1995, str. 13.

¹¹⁸ Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, na str. 148–149, med drugim navaja, da je šef Ksd Maribora Vogt proti nastopajoči 14. diviziji poslal »vse razpoložive sile«. V začetku so zajete partizane streljali, potem pa so spremenili taktiko. Vogt je bil po vojni predan našim organom Ozne, vendar so njegove izjave, zanimivo, zelo pomanjkljive in enostranske! Vodja referata IV/A na gestapu v Mariboru Sepp Strohmeier se je posluževal različnih metod vrivanja svojih agentov v partizanske enote in organizacije OF, pri čemer je bil celo uspešnejši od blejskega kolega Rozumeka!

¹¹⁹ Jože Klanjšek, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, VIG Beograd, 1953, str. 14.

¹²⁰ *Zbornik*, VI-10-141.

- Pomočnik politikomisarja divizije je 19. 2. 1944 zapisal: »V brigado so prišli neki sumljivi novinci.«¹²¹
- Namestnik poveljnika divizije je obveščevalca iz Šercerjeve brigade Franca Valušnika – Gorenca (anketiran, opravil razgovor) skoraj odkrito sumil za sodelavca – agenta gestapa, pa čeprav iz drugih virov zvemo¹²², da je bil zajet in da je pozneje vodil uspešno dvojno igro z gestapom¹²³, bil tudi načelnik Doc 14. divizije in major Ozne.
- »Jelka« (Hudarin), pred vojno natakarka v znani ljubljanski gostilni »Stari tišler«, sicer namestnica politkomisarja bataljona v Šercerjevi brigadi, je s 14. divizijo prišla na Štajersko. Ni dovolj raziskano, ali je bila vrinjena agentka gestapa še pred odhodom na Štajersko (glej v prilogi pismo Gučka avtorju). Po končanem pohodu je ostala na Štajerskem zaradi zdravljenja. Postavljena je bila za rajonsko sekretarko v Framu, vendar so jo Nemci kmalu aretirali. Avgusta 1944 je bila vključena v gestapovsko trojko (Uroš Kladnik, sekretar OK KPS Maribor, in njegova žena Desa Kladnik, članica PK KPS za Savinjsko dolino). Jelka je bila poslana po nalogah gestapa v štab 4. Opc, kjer je bila v začetku leta 1945 aretirana s preostalo dvojico. Vsi trije so priznali sodelovanje z gestapom in bili takoj justificirani«¹²⁴.
- O 14. diviziji je največ podatkov lahko dal gestapovski agent »Leon«, sicer znan pod imenom Leon Turk in Danilo Horauer,¹²⁵ ki je bil decembra 1943, torej tik pred odhodom 14. divizije na Štajersko, poslan kot posebni divizijski obveščevalec (!) v Trst, in sicer preko Istrskega odreda. Štab tega podreda mu je priskrbel osebno nemško prepustnico, pa je 18. 12. 1943 odšel v Trst. Tako je Leon postal še posebni obveščevalec v Trstu. Že 29. 12. 1943 je odredu poslal načrt Trsta z natančnim razporedom nemških enot. V odredu so bili močno presenečeni, zato so začeli novega obveščevalca preverjati! Zvedeli so samo, da je bil pred vojno zaprt in da se je v zaporu čudno obnašal. Zaradi nadaljnjega preverjanja so ga razporedili v zaščitno četo, od koder je aprila 1944 pobegnil v Trst. Pritožil se je ilegalnemu komiteju KP, nakar je bil štab Istrskega odreda zamenjan! Leon je postal član komiteja SKOJ v Trstu. Zaradi pogostih izdaj in aretacij v okoljih, kjer se je gibal, so se ga aktivisti začeli izogibati. Zato se je javno priključil gestapu kot vodič in prevajalec! Po nekaterih podatkih je Leon izdal od 400 do 500 aktivistov NOG. Ob koncu vojne so ga v vasi Barkovlje likvidirali organi Vos-a. Bilo bi nujno raziskati ali je bil Leon kot divizijski obveščevalec poslan v Istrski odred zaradi posebne naloge v Trst ali pa so ga iz divizije izločili zaradi negativne preverke?
- Po vojni odkrita in na smrt obsojena gestapovska agenta Jelica Munda in Franc Tancer - Tarzan, oba iz Bračičeve brigade¹²⁶, sta bila vrinjena v brigado po končanem pohodu 14. divizije. Omenjam ju zaradi tega, ker sta po aretaciji razkrila gestapovskega agenta pod psevdonimom »Zajček«, sicer namestnika poveljnika čete v Bračičevi brigadi, o katerem mi je podrobneje pripovedoval tudi načelnik Obc te brigade Slamič. V beograjski reviji 92 je bila leta 1974 objavljena dokumentirana reportaža o gestapovskem agentu Tarzanu, ki

¹²¹ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski II*, Ljubljana, 1959, str. 124.

¹²² Lado Ambrožič – Novljan, *Pohod Štirinajste*, Ljubljana, 1978.

¹²³ Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 414.

¹²⁴ Marko Selin, *Nič več strogo zaupno II*, Ljubljana, 1978.

¹²⁵ Maks Zadnik, *Istrski odred*, Nova Gorica, 1975, str. 803.

¹²⁶ Mirko Fajdiga, *Zidanshova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 151.

je bil maja 1944 vrinjen v sanitetno enoto Bračičeve brigade¹²⁷. Njegova osnovna naloga naj bi bila, da z zastrupljanjem borcev in starešin obglavi 14. divizijo. V začetku pa je imel dve konkretni nalogi, in sicer likvidirati terenca Kavčiča in obveščevalnega častnika Slamiča ter od »Jelke« prevzeti vodenje celotne agenture gestapa v 14. diviziji (kar naj bi pomenilo, da je dotlej oziroma med pohodom 14. divizije Jelka Hudar in vodila celotno agenturo gestapa!). Zanimivo je, da tedanji sanitetni referent Bračičeve brigade prof. dr. Herbert Završnik – Franjo izjavlja, da so v omenjeni reviji o »Tarzanu« objavljene »izmišljene in gnusne laži« zaradi kompromitiranja 14. divizije¹²⁸. Jelico Munda alias Angelco Brumec, bolničarko v Bračičevi brigadi, verjetno najbolj izurjeno agentko gestapa, so odkrili šele po osvoboditvi v vojaški bolnišnici v Postojni¹²⁹.

- Ker so po končanem pohodu v enotah 14. divizije odkrili dve agenturni skupini, je tedanji namestnik poveljnika Peter Stanke - Skala zapisal: »Hace je 25. 3. 1944 poroča, da so v 13. (Bračičevi) brigadi odkrili 12 sumljivcev, ki so za seboj spuščali smrekove vejice in so imeli kot razpoznavni znak rožni venec. Na zaslišanju so vse priznali in bili obsojeni. Tone Turhner, namestnik politkomisarja Tomšičeve brigade, pa je istočasno poročal, da so odkrili gestapovce, ki so imeli pri sebi strup in razpoznavni znak¹³⁰.
- Poleg že omejenih in drugih uspešnih agenturnih vdorov v partizanske enote¹³¹, je nujno omeniti še gestapovsko agenturo v Šlandrovi brigadi¹³², ki je bila določena za sprejem 14. divizije v Halozah, pa tudi v Zidanškovi brigadi¹³³ in Koroškem bataljonu¹³⁴.
- Potrebno je še dodati, da so Nemci v času ofenzive proti 14. diviziji med Konjicami in Vojnikom našli zaklonišče pokrajinskega centra Vos (Ozne v formiranju!) s celotnim arhivom (na srečo v šifrah!). Del arhiva so sicer dešifrirali in aretirali okrog 60 sodelavcev

¹²⁷ 92 – *Revija za kriminalistiko*, Beograd, 70–75/1974.

¹²⁸ Mirko Fajdiga, *Bračičeva brigada II*, Maribor, 1994, str. 719-720.

¹²⁹ Isto, str. 112 in 792.

¹³⁰ *Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975, str. 547.

¹³¹ Gestapo je posebej velik uspeh dosegel z agenturnim vdorom v 31. divizijo. Milko Hojan - Marko, lažni major VKJ, operativec Prešernove in Vojkove brigade, zatem pa načelnik operativnega odseka in načelnik štaba 31. divizije, je bil agent gestapa s psevdonomom »Marko« in »Jurij«. Odkrit je bil konec leta 1943, po nemškem napadu na partijsko šolo v Cerknem in justificiran. Podrobno to opisuje takratni šef pokrajinske komisije Vos za Primorsko, Niko Kavčič, v knjigi *Pot v osamosvojitvev*, Ljubljana, 1996, str. 64–95. Pohorski odred je bil vojaško uničen le na podlagi delovanja gestapovskih agentov-izvidnikov Franca Humelja in njegovih pajdašev Henrika Richterja in Viktorja Krippsa, ki jih je gestapo iz Maribora privolil na sodelovanje 3. 12. 1942. Za izdajo so prejeli vsak po 200 DM! Sicer je podatke o Pohorskem odredu že prej posredoval Stanislav Brunšek, borec tega odreda od novembra 1941 do decembra 1942, ko je bil poslan v Saleško dolino in bil 7. 12. 1942 ujet. Pristal je na sodelovanje z gestapom in postal pripadnik skupine raztrgancev »Gegenbande Karel«. Marko Selin, *Nič več strogo zaupno II*, Ljubljana, 1978, str. 350–387.

¹³² Brigadni obveščevalec Dušan Dovjak - Savo je 24. 1. 1944 od sodelavca zvedel, da v brigadi deluje dobro izurjen gestapovski agent, ki ima mrežo tudi po bataljonih. Zaslišal je nekaj sumljivih, pa ni izvedel ničesar oprijemljivega. Naslednjega dne je prišla iz Kamnika skupina novincev, med njimi pa tudi agent gestapa. Na zaslišanju je priznal, da mora poiskati zvezo z agentom v brigadi, in tudi pokazal razpoznavni znak! Seveda se glavni agent gestapa ni »pokazal«, saj je kot član štaba brigade vse to zvedel od obveščevalca! Nekaj dni zatem so slučajno zajeli nemškega častnika Mayerja, ki je vodil izvidniško-prepadno enoto, in v njegovih dokumentih (specialki) so odkrili, da je glavni gestapovski agent pravzaprav operativni častnik brigade Stanko Kožuh! Takoj so ga aretirali, pa tudi vse njegove sodelavce po bataljonih. Seveda so vse tudi takoj obsodili in justificirali. Podobne agenturne mreže naj bi Nemci imeli tudi po drugih enotah 4. Opc. Dr. Miroslav Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, Ljubljana, 1971, str. 229–231.

¹³³ Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 159.

¹³⁴ Isto, str. 154.

Vos (Ozne) iz t. i. »Rokovega kanala« (zveze proti britanski misiji pri štabu 4. Opc, zveze na Dunaju in druge). Ta uspeh naj bi dosegel stotnik Tizian, častnik I. C v štabu polkovnika Treecka, in Herazim iz že omenjenega »Inženirskega biroja« v Celju (prikriti center Abwehra).

- Ustaški in nemški zračni izvidniki (na letalu tipa »Štorklja«) so 14. divizijo spremljali iz zraka¹³⁵ na Hrvaškem in tudi na Štajerskem!
- Zelo je verjetno, da so nemški radijski prisluškovalni centri budno spremljali radijski promet med GŠS in 14. divizijo¹³⁶, tudi s posredovanjem X. hrvaškega korpusa, dokler se divizijska radijska postaja ni 15. 2. 1944 pokvarila!

Teh nekaj primerov (ki bi jih bilo potrebno še enkrat natančno preveriti!) nedvomno potrjuje, da je v **enotah 14. divizije obstajala gestapovska agentura**, zato je tudi realen zaključek, da so bili **Nemci pravočasno seznanjeni s ciljem in smerjo pohoda 14. divizije!**

Sklepne misli

Poleg že navedenih ciljev je ta spis tudi skica za temeljito varnostno študijo pohoda 14. divizije, seveda dokumentirane s podatki iz odprtih obveščevalnih arhivov, manj pa s subjektivnim pričevanjem neposrednih akterjev pohoda ali zaslišanj ter (izsiljenih) priznanj justificiranih sovražnih agentov.

Čeprav skupina eminentnih zgodovinarjev presoja¹³⁷, da so nekateri »legendarni« pohodi (verjetno misli tudi na pohod 14. divizije!?) temeljili na »napačnih političnih presojah«, se mi vseeno zdi, da je v konkretnem primeru šlo predvsem za nezadostno varnostno-obveščevalno zaščito tega pohoda! Kakor koli, 14. divizija je v vojaškem smislu častno opravila (zapovedano) postavljeno nalogo in imela na tem pohodu, dolgem 500 kilometrov, v zelo težkih zimskih razmerah in planinskem pogorju, okrog 57 odstotkov izgub! Te pa niso bile toliko posledice operativno-taktičnih napak, temveč nezadostne varnostno-obveščevalne zaščite pohoda, predvsem v pripravljalnem obdobju, nezadostne koordinacije s slabotno varnostno-obveščevalno organizacijo na terenu in zanemarjanju protiobveščevalne zaščite kot take!

V obstoječi literaturi (brigadne kronike) so samo fragmenti o varnostno-obveščevalnih pripravah in sami zaščiti v času pohoda 14. divizije na Štajersko. Zato je ta spis pravzaprav prvi poskus celostne obdelave te (tudi prepovedane) problematike. Sklepne ugotovitve bi lahko strnili takole:

- Organizacijsko-formacijske struktura obveščevalno-varnostne službe v divizijskem in brigadnih Obc in izvidniških vodih po brigadah je zagotavljala le izvajanje dela nalog, predvsem obveščevalnih in izvidniških. Glavna slabost je bila zanemarjena funkcija

¹³⁵ Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 49.

¹³⁶ Isto, str. 86 in 92.

Franci Strle, *Tomšičeva brigada 1944*, Ljubljana in Maribor, 1995, str. 16 in 42.

¹³⁷ *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955*, Znanstveno poročilo skupine avtorjev, Inz, Ljubljana, septembra 1995, str. 77.

protiobveščevalne službe v enotah in na terenu, kakor tudi nezadostna teritorialna obveščevalno-varnostna služba.

- Tajnost cilja in smeri pohoda je bila dovolj dolgo ohranjena. Čeprav je bila odločitev zaupana je najozjemu poveljstvu divizije, so posamezni detalji dovolj zgovorno kazali, da divizija ne gre v Bosno, temveč na Štajersko! Čeprav je bilo diviziji ukazano, naj se izogiba spopadam s sovražnikom, tega ni bilo mogoče storiti zaradi nezadostne varnostne in protiobveščevalne zaščite. Ni pomembno, kdaj je bila borcem razkrita smer in cilj pohoda, temveč kdaj je to sovražnik zvedel! Namreč, iz desetih večjih ali manjših bojnih spopadov že od prvega dne pohoda čez Hrvaško (šlo je predvsem za preboje iz zased, kar je posledica slabe izvidniške dejavnosti), sovražniku ni bilo težko z analitično presojo razkriti in prepoznati ne le smer, ampak tudi cilj pohoda. Poleg tega sem dokazal, da je bila 14. divizija na pohodu čez Hrvaško vseskozi spremljana z obveščevalno-varnostnimi silami in sredstvi (ustaška teritorialna informativna-agenturna mreža, zasede, izvidniške patrulje, ugrabitev »živega jezika«, zajetje kurirjev divizijskega Obc, izvidniško letalstvo (Štoklja), radijsko prisluškovanje in radiogoniometriiranje, poročila vrinjene agenture v enotah divizije in na terenu ter ostalo). Prav tako sem skušal dokazati, da je med ustaško in nemško obveščevalno službo obstajalo tesno sodelovanje in da so bili Nemci pravočasno obveščeni o vseh podrobnostih pohoda 14. divizije čez Hrvaško (začetek pohoda, sestava in oborožitev divizije in brigad, aktivnosti na pohodu, smer in cilj pohoda na Štajersko).
- Čeprav so bili obveščevalno-varnostni ukrepi za sprejem 14. divizije na Štajerskem izvedeni pravočasno in skoraj na vseh ravneh (obveščevalnem, varnostnem, kurirskem, političnem in tehničnem), objektivno niso mogli dati pričakovanih rezultatov! To pa predvsem zaradi zapletenega varnostno-političnega položaja na terenu in premajhnega poznavanja okupacijskega in varnostno-policijskega sistema. Zato so nemška vojaška premoč, dosledno izvajanje taktike nenehnega obkoljevanja, ustvarjanja zapornih črt in ohranjanja bližnjega bojnega in obveščevalnega stika, pa še huda zima in druge težave (ranjenci, oskrba) so diviziji onemogočili svoboden manever, predvsem pa daljno izvidovanje, obveščevalne in politične priprave terena na smereh pohoda. V takšnih razmerah tudi bolj izkušeni in šolani poveljnik ne bi mogel ravnati drugače, seveda, če zanemarimo sam način vodenja s 14. divizijo¹³⁸.
- V takem položaju so se vsi postopki obveščevalno-varnostnih organov divizije in brigad spremenili v neposredno izvidovanje in zavarovanje (zaradi utrujenosti). Poveljstvo divizije je bilo preprosto prisiljeno sprejemati enodnevne odločitve za bojno delovanje, namesto da bi se ukvarjali z etapnimi odločitvami o celotni operaciji! Toda čeprav so bili obveščevalci divizije in brigad omejeni le na neposredno izvidovanje in zavarovanje (patrulje, zasede, opazovanje, straže), so z veliko požrtvovalnostjo in junaštvom med neprekinjenim 20-dnevnim bojnim pohodom vseeno poveljstvu diviziji zagotovili najpotrebnejše podatke in tako divizijo obvarovalo pred popolnim uničenjem! Utrujene obveščevalce so v kritičnih trenutkih zamenjavali člani štabov in tudi sam poveljnik divizije! Zato je zelo pomembna izkušnja obveščevalcev 14. divizije, da je tudi v najtežjih

---

¹³⁸ Lado Ambrožič ml., *Novljanovo stoletje*, Ljubljana, 2006, str. 376: »In sodim, da je centralni komite naredil veliko napako, ker je na Štajersko s 14. divizijo poslal Avblja. Ker pa ni imel vojaškega znanja ... marsikaj je šlo narobe, kadar je glavne odločitve sprejemal na področju poveljevanja...« In na str. 520: »... pohod je bil voden z napačnega mesta, iz glavnega štaba in cekaja, in namesto, da bi ga z vsemi pooblastili vodil poveljnik divizije Jože Klanjšek, ga je vodil namestnik političnega komisarja glavnega štaba Viktor Avbelj«.

bojnih in vremenskih razmerah mogoče zagotoviti potrebne podatke, seveda če gre za pogumne in strokovno usposobljene obveščevalce.

- Čeprav zaradi zaprtih arhivov in pomanjkanja dokumentov protiobveščevalne zaščite pohoda 14. divizije nisem mogel v celoti obdelati, sem vendarle na podlagi delnih (dosegljivih) podatkov ugotovil, da je v 14. diviziji obstajala organizirana gestapovska agenturna mreža (priloga št. 2). Šele nemški (in seveda ameriški, francoski in drugi) arhivi bi pokazali celotno agenturno dejavnost.
- Na podlagi povedanega lahko sklenem, da so nezadostne priprave obveščevalno-varnostne zaščite neposredno vplivale na taktično-operativni položaj divizije, s tem pa tudi na velike izgube. Iz tega tudi logično izhaja izjemen pomen pravočasne in strokovne protiobveščevalne zaščite nasploh!

Zato iz izvornih izkušenj pohoda 14. divizije lahko izluščimo le najpomembnejše:

- izvajanje temeljite in celovite protiobveščevalne zaščite enot in poveljstev (štabov) na vseh ravneh;
- pravočasno in natančno razčlenitev načrta obveščevalne in varnostne zaščite v več različicah glede na način bojnega delovanja, razmere na terenu in druge okoliščine;
- predhodno zbiranje in preverjanje podatkov o moči in razporejenosti sovražnikovih operativno-taktičnih, policijskih, posebnih in drugih enot, kakor tudi podatkov o varnostno-političnem položaju v širšem in ožjem smislu;
- Pravočasno in organizirano sodelovanje z vsemu strukturami na terenu, zlasti še na politično-varnostnem področju;
- -organiziranje in neprestano izvajanje protiizvidniških akcij (za odkrivanje sovražnih izvidniških patrolj, opazovalnic in oglednikov);
- popolna zaščita tajnih obveščevalnih zvez in sodelovanje vseh obveščevalno-varnostnih struktur v enotah in na terenu;
- določanje in pošiljanje pooblaščenih predstavnikov in koordinatorjev za daljše ali krajše obdobje, posebno še za protiobveščevalno zaščito;
- glede na elektronsko in protielektronsko delovanje popolnoma zaščititi sredstva za zaveze, predvsem specialna (komprimirana predaja, uporaba šifer, relejnih sredstev in podobno);
- zaradi možnosti odkrivanja z različnimi elektronskimi sredstvi (sateliti, senzorji, izvidniška in brezpilotna letala in podobno) je nujno, da se vsi premiki izvajajo z široke osnove, ob demonstrativnih akcijah, v več smereh in s strogim spoštovanjem vseh ukrepov protizračne in protielektronski zaščite;
- zaščita tajnosti poveljnikove odločitve bo vedno pomembna. Mora pa biti domiselna in dosledna;
- če načrtujemo presenečenje, je nujno tudi izvajati vse zaščitne ukrepe;
- predvsem pa je pomembno ohraniti enotnost in požrtvovalnost enot in posameznikov, posebej zaupanje v svoje sposobnosti in tovarištvo, kar je glavna izkušnja borcev in poveljnikov 14. divizije!

Literatura in viri

- Ambrožič Lado - Novljan, *Pohod Štirinajste*, Ljubljana, 1978
- Ambrožič Lado ml., *Novljanovo stoletje*, Ljubljana, 2006
- Arhiv Instituta novejšje zgodovine, Ljubljana, sedaj AS
- Arhiv Izdg, *Kronika 14. divizije*, Ljubljana, sedaj AS
- Arhiv MnRS, sedaj AS
- Arhiv RS (CK KPS), sedanji AS
- Arhiv vojaško-zgodovinskega inštituta JLA, Beograd
- Broz Josip - Tito, *Vojno delo*, 1. del, Beograd, 1978
- Delo – Sobotna priloga, *Prehod preko Sotle*, (članek), Ljubljana, 1980
- *92 – Revija za kriminalistiko*, Beograd, 1974
- Fajdiga Mirko, *Bračičeva brigada*, 2. knjiga, Maribor, 1994
- Fajdiga Mirko, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975
- Godler Franc - Blisk, *Spomini*, (rokopis), Arhiv Izdg, Ljubljana, sedaj AS
- Guček Milan, *Šercerjeva brigada*, 2. del, Ljubljana, 1984
- Hace Matevž, *Komisarjevi zapiski*, 2. del, Ljubljana, 1959
- Institut novejšje zgodovine, *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955*, Ljubljana, 1995
- Kardelj Edvard, *Revolucija i vojna misao*, Beograd, 1979
- Kavčič Niko, *Pot v osamosvojitvev*, Ljubljana, 1996
- Kidrič Boris, *Boj proti peti koloni! Razširimo obveščevalno službo!*, (članek), Ljubljana, 1941
- Klanjšek Jože, polkovnik, *Proboj 14. divizije*, Beograd, 1953
- Korošak Anton ml., najgloblji partizanski vdor v nemški rajh, oktober 2001, zabeležka pri avtorju
- Kranjec Miro, *Obveščevalni center v Sežani*, (zabeležka), Sežana, 1979
- Kveder Dušan - Tomaž, stotnik, *Partizanski politični komisar*, (članek), neznano, 1942
- Kveder Tomaž - Dušan, generalpodpolkovnik, *Značaj formiranja 1. slovenačke brigade*, Beograd, 1953
- Odbor 14. divizije, *Seznam udeležencev pohoda*, Ljubljana, 1979
- *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941–1945*, 2. knjiga, Beograd, 1958
- Petek Jože in Škrabar Stane, *S štirinajsto*, Ljubljana, 1979
- Selin Marko, *Nič več strogo zaupno*, 2. del, Ljubljana, 1978
- Slamič Herman - Urh, *Delovanje Obc Bračičeve brigade*, (zabeležka), Nova Gorica, 1980
- Slamič Herman - Urh, *S štirinajsto na Štajersko*, (članek), Nova Gorica, 1962
- Stiplovšek dr. Miroslav, *Šlandrova brigada*, Ljubljana, 1971
- Strle Franci, *Tomšičeva brigada 1944*, Maribor, 1995
- Šelenberg Valter, *U labirintu špijunaže*, Beograd, 1958
- Terček Stane, *Revsova gestapovska skupina v Gornji Savinski dolini*, (članek), Celje, 1964
- Vauhnik Vladimir, brigadni general, *Nevidna fronta*, Buenos Aires, 1965
- *VOS, Strokovni list Rsnz Slovenije*, Ljubljana, 1964
- Zadnik Maks, *Istrski odred*, Nova Gorica, 1975
- *Zbornik vojne istorije*, VI. poglavje, Beograd, 1960
- *Zbornik, Bitka, kakor življenje dolga*, Ljubljana, 1975
- Zidanšek Miloš, *Konspiracija in špijonaža*, (članek), Maribor, 1942

Priloge:

- Priloga 1: Obveščevalni organi 14. divizije

ŠTAB 14. DIVIZIJE

- a) Doc, načelnik – praporščak Viktor Kamnikar - Bojan, od oktobra 1944 član Obc 4. Opc.
- b) Obveščevalni vod (obveščevalci, izvidniki):
- Jože Andolšek - Janko, rojen 1925 v Žimaricah pri Sodražici, od maja 1944 politdelegat obveščevalnega voda Tomšičeve brigade, podpolkovnik JLA v pokoju. Živi v Ljubljani
  - Ivan Finžgar - Gorazd
  - Ignac Vidic - Nace

TOMŠIČEVA BRIGADA

- a) Broc, načelnik – poročnik Anton Mavrič - Tone, rojen 1919 v Anhovem. Živi v Celju.
- b) Obveščevalci – izvidniki:
- Dane Benčina - Bolko, obveščevalec 1. bataljona, rojen 1921 v Ravnah na Blokah, ranjen februarja 1944, bil v bolnišnici pod Grmado.
  - Mirko Rajner - Mitja, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1915 na Jesenicah, pozneje politdelegat obveščevalnega voda.
  - Franjo Žur - Vojko, obveščevalec 2. bataljona, rojen 1922 v Smolenji vasi pri Novem mestu.
  - Jože Novak - Miha.
  - Mitja Mervič, iz Ribnice.

ŠERCERJEVA BRIGADA

- a) Broc, načelnik – podporočnik Gorazd Škoporc - Borut, rojen 1914 v Ljubljani, v NOV od 8. 7. 1942, živi v Ljubljani.
- b) Obveščevalci – izvidniki:
- Stanko Bratina - Bratuž, obveščevalec 2. bataljona, rojen 1916 v Trstu, v NOV od februarja 1943, ranjen pri Robanškovem grabnu, živi na Rijeki.
  - Avgust Gerbec - Gustelj, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1924 na Horjulu, v NOV od junija 1942, bil ranjen, živi v Ljubljani.
  - Drago Jamšek - Miloš, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1925 v Ložah pri Vipavi, v NOV od marca 1943. Ob začetku pohoda poslan nazaj na Suhor (štab brigade nekaj pozabil) z dvema kurirjema (eden izginil, drugi padel na progi Varaždin–Koprivnica, zato povečali budnost v celi diviziji), februarja 1944 na Kozjanskem izgubil zvezo z brigado zaradi nediscipline (iskal hrano).
  - Franc Strah - Feliks, obveščevalec 3. bataljona, rojen 1910 v Gabrovki pri Litiji, v NOV od maja 1942, februarja 1944 so ga Nemci ujeli, živi na Lavrici pri Škofljici.

- Franc Valušnik - Gorenc, praporščak – obveščevalec, rojen 1922 v Trebnjem, v NOV od marca 1942, februarja 1944 so ga Nemci zajeli. Na zaslišanju v mariborskem gestapu »pristal« na sodelovanje in se potem na Vranskem vrnil v brigado. Tako so začeli voditi dvojni igro z gestapom, najbolj rizično operacijo protiobveščevalne prirode. Kasneje je postal načelnik Doc 14. divizije in major Ozne. Živi v Ljubljani.
- Munira Baraković - Badžak - Mira, rojena 1924 v Mostarju.
- Franc Gregorič, rojen 1925 v Sodražici, padel oktobra 1944.
- Jože Leban - Bojan, rojen 1926 v Solkanu, v NOV od februarja 1943, obveščevalec 3/3. bataljona, živi v Piranu.
- Anton Perič - Mirko, rojen 1924 v Sežani, v NOV od februarja 1943, živi v Celju.
- Ljubo Stajić, po rodu iz Mostarja, zaostal na pohodu čez Bohor.
- Fatima Tikvina, po rodu iz Sarajeva, umrla po vojni.

BRAČIČEVA BRIGADA

- a) Broc, načelnik – podporočnik Herman Slamič - Urh, rojen 1908 v Podgori pri Gorici, umrl 1988 v Novi Gorici.
- b) Obveščevalci – izvidniki:
  - Franc Franko, rojen 1921 v Vincarjih pri Škofji Loki, pozneje politični komisar.
  - Stane Osterman, rojen 1922 na Planini pri Rakeku, pozneje bil referent za zveze, umrl 1987.
  - Vinko Žužek, rojen 1921 v Brlogah pri Velikih Laščah, major JLA v pokoju.
  - Jože Janež - Januš, rojen 1920 v Babnem Polju, pozneje premeščen v Tomšičevo brigado, podpolkovnik JLA, pozneje emigrant IB v ZSSS, prihajal domov, umrl 1984.

Priloga 2: Nemška agentura v brigadah 14. divizije

Na podlagi spominske literature, brigadnih kronik in posameznih podatkov iz naših arhivov (Arhiva Mnz RS in Inz, sedaj AS – dislocirani oddelek) je mogoče le delno locirati nemško agenturo v brigadah 14. divizije v času priprav na njen pohod in med samim pohodom na Štajersko, torej v času od 1. 5. do 26. 2. 1943 (pohoda čez Hrvaško ne štejem, ker niso dostopni podatki s terena).

Že objavljeni drobci pa nedvomno potrjujejo, da je bil v vsako od treh brigad skrbno vgrajen (vrinjen) dobro izurjen nemški (gestapovski ali Abwehrov) agent. Seveda bo potrebna še natančnejša analiza protiobveščevalnega stanja v 14. diviziji na podlagi partizanskih in nemških dokumentov v zaupnih arhivih, ki so v tujini še vedno nedostopni.

TOMŠIČEVA BRIGADA

a) Po zagotovilih poznejših protiobveščevalnih častnikov v brigadi ni bilo nemške agenture.
139

b) Toda v brigadni kroniki je zaslediti podatek, da je Franc Ferš - Branko, rojen v Požinski vasi pri Štorah, dezertiral iz Tomšičeve brigade in postal agent gestapa na terenu in obenem zveza agenta Abwehra Ivana Kusterja, borca Bračičeve brigade in pozneje namestnika poveljnika čete v Šercerjevi brigadi. Zadeva seveda ni docela jasna, čeprav je očitno, da sta oba delovala obveščevalno. Zaradi prestižnih razlogov seveda ni verjeti, da bi gestapovski agent vzdrževal zvezo z agentom Abwehra. Toliko se niti nemške obveščevalne službe niso imele rade. Zato bo zadevo treba natančno raziskati, ker je morda šlo tudi za kontrolo med službama.

ŠERCERJEVA BRIGADA

a) Tončka Hudarín - Jelka, rojena v Trbovljah, natararica v gostilni Stari tišler v Ljubljani, namestnica politkomisarja 3. bataljona, pred pohodom divizije premeščena na enaka dolžnost v 4. bataljon. Verjetno je šlo navadno kadrovsko menjavo, pri čemer ne smemo pozabiti, da je skrbela za protiobveščevalno zaščito v bataljonu in imela na zvezi četne politkomisarje oziroma sodelavce Vos-a! Verjetno je bila vrinjena kot agent gestapa pred pohodom divizije na Štajersko, menda tudi

Med bojem na Robonški je po pričevanju Rezike Lavrič in Danice Strle nosila na glavi rdečo ruto, čeprav jo je drugače nosila okrog vratu (glej pismo Milana Gučka v prilogi). Potem se je s komandantom 4. bataljona poročnikom Mirkom Žnuderletom izognila boju in se zopet prikazala pri kmetu Ramšku, pa nista bila kaznovana! Kasneje naj bi se vključila v terensko politično delo (v Framu, po pričevanju pokojnega Zdenka Zavadlava), nazadnje pa je bila na dolžnosti v 4. Opc. Šele tukaj je bila odkrita kot agentka gestapa (delovala je skupaj z zakoncema Zorko iz Maribora, sekretar OK KPS za Maribor), obsojena na smrt in justificirana.¹⁴⁰ Primer zahteva podrobnejšo obdelavo, posebno zaradi navedbe, da bi

¹³⁹ Franci Strle, *Tomšičeva brigada 1944*, Maribor, 1995, str. 565

¹⁴⁰ Arhiv Rsnz RS, sedaj AS

gestapovski agent »Tarzan« moral maja 1944 prevzeti od »Jelke« vodenje celotne agenture, kar pomeni, da je isto med pohodom 14. divizije vodila prav »Jelka«!

b) Ivan Kuster, namestnik poveljnika čete, prej borec v Bračičevi brigadi, verjetno agent Abwehra, katerega do konca vojne niso odkrili! Tudi ta primer zasluži podrobno obdelavo, saj je bil očitno cenjen in uspešen agent, ker je v Bračičevi brigadi (kot borec) imel na zvezi izurjeno agentko Jelico Munda, odkrito po vojni, ki je tudi na zaslišanju povedala za svoje medvojne zveze. Kuster je bil junija 1944 kot namestnik poveljnika čete Šercerjeve brigade ranjen in poslan v bolnišnico, potem pa je za njim izginila vsak sled.

BRAČIČEVA BRIGADA

a) Ivan Kuster, borec (že omenjen) – glavni agent v brigadi, na zvezi imel agenta, borca Reb Karla! Slamič o njihovem delovanju med pohodom 14. divizije ni vedel ničesar, po vojni je zvedel za nekatere podrobnosti.

b) Jelica Munda alias Angela Brumec, rojena v Kaindorfu pri Lipnici v Avstriji, Slovenka, medicinska sestra. Bila je agentka Abwehra že od leta 1939 in je menda delovala med partizani tudi v Bosni. Odkrita je bila šele 1946 v vojaški bolnišnici v Postojni (povečana umrljivost ranjencev) in bila pred vojaškim sodiščem obsojena na smrt. Na zaslišanju v vojaški Ozni je povedala, da je od 1943 do 1945 bila na zvezi majorja Efferleja iz Gradca in majorja Iwerbacherja iz Lipnice, oba pripadnika Abwehra. Skupaj z agentom »Džonijem« je bila novembra 1943 poslana v Zidanškovo brigado, kjer naj bi se povezala z agentom »Milanom«, vendar ga nista našla. Dne 28. 1. 1944 sta bila poslana na Pohorje z enako nalogo, vendar »Milana« nista našla. Februarja 1944, po končanem pohodu 14. divizije, sta bila poslana v Bračičevo brigado, kjer sta našla dva agenta (Ivana Kusterja in Karla Reba) in mreža je začela delovati! Seveda so ju ob sprejemu preverjali in temeljito zaslišali. Njena pripravljena legenda je bila, da je zbežala iz koncentracijskega taborišča Aflenc, medtem ko je »Džoni« navajal, da so ga Nemci preganjali zaradi črne borze. Seveda so »Džonija« kmalu odkrili in justificirali. Mundova je bila maja 1944 lažje ranjena in je potem ostala na delu v partizanskih bolnišnicah.¹⁴¹

c) Karel Reb, borec, agent (verjetno) Abwehra, je bila med pohodom 14. divizije na zvezi Ivana Kusterja, ko pa je prišla Mundova, je bil podrejen njej. Kmalu zatem je maja 1944 padel na Pohorju.

d) Politdelegat, ostali podatki nepoznani. Borec bataljona Vdv ga je 21. 10. 1944 na pohodu mimo Lešnikove domačije prepoznal kot gestapovca iz Slovenj Gradca, pa so ga takoj zaprli in verjetno justificirali. Primer bi bilo potrebno še raziskati, čeprav ga je Slamič samo omenil.

e) Branimir Obrán - Zajček, namestnik poveljnika čete, drugi podatki niso znani, agent Abwehra, po vojni menda likvidiran. O njem mi je pripovedoval tudi Slamič, vendar bi bilo potrebno primer podrobneje raziskati.

---

¹⁴¹ Mirko Fajdiga, *Bračičeva brigada II*, Maribor, 1994, str. 112, 146–147, 173, 203, 211, 228–230, 470–471, 518, 719 in 792

f) Franc Tancer - Tarzan, rojen 1923 v Mariboru, dijak, menda agent Abwehra, po vojni obsojen in justificiran.¹⁴² Zgodba je podrobno in dokumentirano predstavljena v beograjski reviji »92«, vendar je nekdanji sanitetni referent brigade prof. dr. Herbert Završnik izjavil, da gre za »gnusne laži in izmišljeno« zgodbo »visokih oficirjev in beograjskih novinarjev« na račun brigade oziroma 14. divizije. Zato tudi pravim, da bo potrebno počakati na izsledke iz arhivov! Primer je bolj zanimiv zaradi »Zajčka« (bil na pohodu 14. divizije), medtem ko je »Tarzan« prišel v brigado šele aprila 1944.

---

¹⁴² Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 151
92 – Revija za kriminalistiko, Beograd, 70–75/1974

Priloga 3: Nemška agentura na terenu in v smereh pohoda 14. divizije

Na podlagi spominske literature, brigadnih kronik in skopih podatkov iz naših arhivov je možno le delno locirati nemško agenturo na terenu in predvsem v smereh pohoda 14. divizije. Navajam (po abc) nekaj primerov:

- Anderle, gostilničar, Nova vas, agent gestapa¹⁴³,
- Mihael Beranič, Šmrarno na Pohorju, agent gestapa in raztrganec od 1942, na zvezi ga je držal gestapovec Franz Mageleiter¹⁴⁴,
- Stanislav Brunšek - Zagloba, agent gestapa, izdal Pohorski odred, na zvezi ga je držal Mageleiter¹⁴⁵,
- Deitsch, trgovec, Poljčane, agent gestapa¹⁴⁶,
- Erika, hčerka trgovca z lesom iz Slovenske Bistrice¹⁴⁷,
- Franc Ferš - Branko, Požinska vas pri Štorah, dezertir iz Tomšičeve brigade, agent in zveze agenta Abwehra Ivana Kusterja, borca Bračičeve brigade, potem namestnika poveljnika čete Šercerjeve brigade, od njega je prejel med drugim agenturno poročilo o lokaciji partizanske bolnišnice Šohta pri Dramljah¹⁴⁸,
- Ana Hamp, Šoštanj, agentka gestapa¹⁴⁹,
- Mihec Kurnik, Velenje, agent gestapa, na zvezi gestapovca Hansa Berložnika¹⁵⁰,
- Ivan Kastelic, Ljubljana, agent gestapa¹⁵¹,
- Viktor Kotnik, Šmartno ob Paki, agent gestapa na zvezi Mageleiterja¹⁵²,
- Franc Lorbek - Bor, partizanski vodič, agent gestapa¹⁵³,
- Adolf Marošek, iz Podgorja pri Slovenj Gradcu, od oktobra 1943 je bil borec Šlandrove in Zidanškove brigade in Pohorskega odreda, 12. 1. 1944 pa je dezertiral in že 14. 1. 1944 postal agent gestapa. Po osvoboditvi je zbežal v Avstrijo. V t. i. »pohorski aferi« gestapovskih vrinjecev je bilo 17. 3. 1944 ustreljenih 12 novincev, ker je eden od njih – Drago Črešnik iz Podgore pod prisilo (mučenjem) lažno priznal, da ga je za gestapo pridobil Adolf Marošek, mu dal strup (arzenik), šifro (notes z molitvico) in znak razpoznavanja (prstan), in naj bi se povezal s sedmimi agenti gestapa! Po vojni je Ivan Kovačič - Efenka, tedanji poveljnik 14. divizije, priznal, da je šlo za juridično zmoto¹⁵⁴,
- Ivan Podvršnik, Smrečno nad Šmartnim na Pohorju, kmet, agent gestapa od aprila 1942 in na zvezi Hansa Berložnika¹⁵⁵,

¹⁴³ 92 – *Revija za kriminalistiko*, Beograd, 70 – 75/1974.

¹⁴⁴ *Arhiv Mnz RS*, sedaj AS.

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Isto kot 142.

¹⁴⁷ Isto kot 142.

¹⁴⁸ Isto kot 142.

¹⁴⁹ Isto kot 142.

¹⁵⁰ *Arhiv Inz*, sedaj AS.

¹⁵¹ Isto kot 143.

¹⁵² Isto kot 143.

¹⁵³ Isto kot 142.

¹⁵⁴ Mirko Fajdiga, *Bračičeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 34–36 in 47.

¹⁵⁵ *Arhiv Inz*, sedaj AS.

- Roza Pušnik - Rebernikova iz Strmca, dne 20. 2. 1944 je kot vodnica pripeljala obveščevalca Slamiča in enoto za preboj do nemške zasede in skupaj s hčerko zbežala pod nemško zaščito¹⁵⁶,
- Anton Pleterski, Šoštanj, agent gestapa na zvezi Hansa Berložnika¹⁵⁷,
- Jože Štimulak, star 16 let, pripadnik Hitlerjugenda, rejenec pri kmetu Topolšku, je peljal nemške policiste iz Dobrne proti Orliču in Brdču¹⁵⁸,
- Schmidhiferjeva iz Šmartnega pri Slovenj Gradcu, agentka gestapa, marca 1944 je bila ubita pri poskusu aretacije¹⁵⁹,
- Anton Tostovršnik - Revs, iz Vranskega vrha, partizanski dezerter, je bil vodja skupine »raztrgancev« v kateri so delovali tudi Franc Drobež - Nikola in njegova teta Frančiška Arnič iz Arnič pri Radmirju, na vezi gestapa iz Celja, so delovali v trikotniku Luče–Ljubno ob Savinji–Slovenj Gradec. Zlasti so bili nevarni za terenske politične delavce in kurirje. Skupina je bila likvidirana avgusta 1944¹⁶⁰,
- Anton Vidmar, Tinje, agent gestapa, na zvezi Mageleiterja¹⁶¹.

---

¹⁵⁶ Milan Guček, *Šercerjeva brigada II*, Ljubljana, 1984, str. 240.

¹⁵⁷ Isto kot 154.

¹⁵⁸ Isto kot 155.

¹⁵⁹ Isto kot 155.

¹⁶⁰ Stane Terček, *Revsova gestapovska skupina v G. Savinjski dolini*, Celjski zbornik, Celje, 1964.

¹⁶¹ Isto kot 143.

Priloga 4: Rezultati anketiranja obveščevalcev 14. divizije

Seznam obveščevalcev 14. divizije za anketiranje mi je leta 1979 prijazno priskrbel Milan Guček na podlagi seznama, ki ga je imel odbor 14. divizije. Pisna anketna vprašanja sem poslan temle obveščevalcem:

a) Štab 14. divizije – Doc:

1. Jože Andolšek - Janko (ni odgovoril, pogovor opravil šele leta 1998)
2. Ivan Finžgar - Gorazd
3. Ignac Vidic - Nace (odgovoril)

b) Tomšičeva brigada:

4. Dane Benčina - Bolko
5. Anton Mavrič - Tone (odgovoril)
6. Mirko Rajner - Mitja
7. Franjo Žur - Vojko

c) Šercerjeva brigada;

8. Stanko Bratina - Bratuž (odgovoril)
9. Avgust Gerbec - Gustelj
10. Franc Strah - Feliks (odgovoril)
11. Gorazd Škoporc - Borut
12. Franc Valušnik - Gorenc (odgovoril, leta 1980 opravil podroben razgovor)

d) Bračičeva brigada:

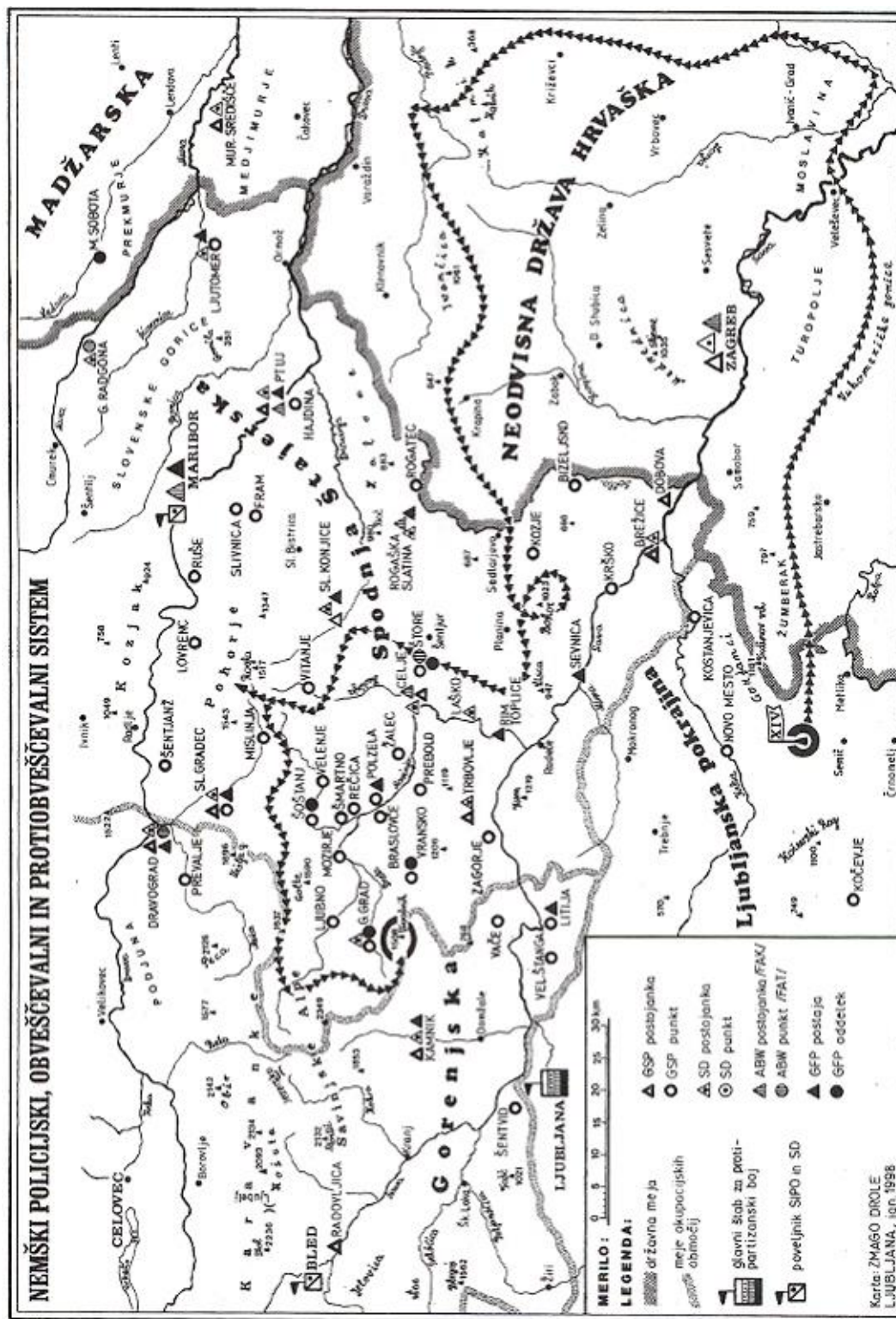
13. Franc Franko
14. Stane Osterman
15. Herman Slamič - Urh (odgovoril, leta 1980 opravil dva podrobna razgovora)
16. Vinko Žužek

Moram priznati, da sem bil zelo razočaran s pičlimi rezultati ankete, saj mi je od 16 izbranih odgovorila le šesterica! Pa tudi njihovi odgovori so bili zelo skromni. Namreč, na osnovno vprašanje, ali so bile in kakšne so bile po štabih in enotah obveščevalno-varnostne priprave, nobeden ni odgovoril pritrdilno! Noben od njih se tudi ni ukvarjal s protiobveščevalnim delom – odkrivanjem nemške agenture!

Vse anketne lističe sem predal pokojnemu Milanu Gučku, piscu partizanskih kronik in se nahajajo v njegovi zapuščini. V pogovorih z njim sem zvedel mnoge zanimive podrobnosti, ki jih je še raziskoval. Zato tudi objavljam njegovo pismo z dne 20. 4. 1980 o Jelki Hudarini, gestapovski agentki. Največ koristnih podatkov sem dobil v dveh pogovorih februarja 1980 s pokojnim Hermanom Slamičem - Urhom, glavnim obveščevalcem Bračičeve brigade.

Priloga 5: Shema pohoda 14. divizije in nemški policijski, obveščevalni in protiobveščevalni sistem

(Na internetnih straneh je na voljo barvna različica)

Priloga 6: Pismo Milana Gučka

Milan Guček
Kristanova 2
Ljubljana

Spoštovani tovariš Kranjc,

Zahvaljujem se Vam za Vašo pozornost in zadnje pismo, na katerega pa Vam odgovarjam šele sedaj, kajti bil sem skoraj ves čas na terenu in sem ob raziskavah zvedel marsikaj novega in zanimivega. Med drugim sem obiskal tudi pohodnico Danico Janež, roj. Strle v Podubu 15 v Loški dolini. Ko sva obdelovala napad na Lukovo skupino pri Rastokah oziroma v Ljubenskem grabnu dne 24. februarja 1944, mi je povedala tudi tole zanimivost:

V Robanškovem grabnu sta se pomikali navkreber druga za drugo z Jelko Hudarin. Ta je imela na glavi zavezano rdečo ruto in jo je Danica nekajkrat opozorila, češ snemi že to ruto, saj te bodo Švabi videli. Jelka pa je takšna opozorila kar preslišala ali pa ji je nestrpno odgovorila, naj molči. Čeprav so Nemci silovito obstreljevali vso skupino, kjer sta bili obe, se je Danica čudila, kako to, da ni bila nobena od njiju ranjena, kajti okoli in okoli so padali ali bili ranjeni borci in borke. Nemci so takrat vdrli z leve strani kolone me umikajoče se in so jih tudi kar grabili in razoroževali. Na posnetku, ki ga imam z začetka pohoda, je Jelka Hudarin nosila titovko.

Nekje na Moravskem je Jelka zginila iz sestava Lukove skupine. Nekdo mi je rekel, žal njegovega imena sedajle ne najdem v svojih zapiskih, češ da se je Jelka vsa ozebljena zatekla v nek terenski bunker, kjer se je zdravil tudi ranjeni komandant divizije Vasja in da ga je skušala zadržati z vsemi mogočimi pretvezami v bunkerju tudi še potem, ko je že ozdravel in bil sposoben za pohode. Sem pa o tem govoril z Vasjinim spremljevalcem od 1. marca 1944 dalje, Ivanom Lavričem, ki živi v Ljubljani, Bratov Učakar 76 – pa mi je rekel, da ni od takrat, ko je bil s strani samega Vasje izbran za njegovega spremljevalca in da ni svojega komandanta nikdar zapustil, nikoli ni bila Jelka skupaj z njima v bunkerju, kjer se je Vasja zares zdravil.

Čeprav je res, da je motiv z rdečimi rutami že malo obrabljen, vendar sem Vam to moral povedati glede na to, da mi je to Danica Janež povedala ne da bi jo izzval ali sploh omenil Jelke. Ona sama, Danica namreč, mi je to povedala kot neko posebnost v tistih kritičnih trenutkih. Morda bo za Vas tale podrobnost, ki pa je prav gotovo resnična, zanimiva pri nadaljnjem delu.

Poznate morda gestapovski posnetek zajetih Franca Valušnika - Gorenca in Staneta Janeža v reviji Borec, letnik X, števil. 1 iz leta 1958, stran 392 – vredna je ogleda.

Z iskrenimi pozdravi z željo po uspešnem delu Vaš